

Sebestyén Géza

A könyvtártudományi kutatás távlati tematikai terve

A könyvtártudományi kutatások korszerű programjának megfogalmazása, a főbb kutatási célok kitűzése már régebb idő óta időszerű feladat. Most azonban különös aktualitást ad a kérdésnek, hogy épp ezekben a hónapokban folyik *minden tudományágra vonatkozóan* a tudományos kutatás távlati fejlesztési tervének kidolgozása.¹ Ha mi most meg akarjuk határozni, milyen irányban haladjunk tovább, nyilvánvaló, hogy ennek az országos kutatási tervvel összhangban kell történnie, elhatározásainknak oda kell beépülniök.

Az országos távlati tudományos kutatási terv 104 *főfeladatot* sorol fel.

A főfeladatok számos *feladatot* foglalnak magukba, ezek viszont kutatási *témákra* oszlanak. A főfeladat — feladat — téma hármasszintjét jól meg kell jegyeznünk, hogy a terv szerkezetében el tudjunk igazodni. Ami a mi területünket illeti, az a 86. sz. főfeladatként nyert beiktatást, amelynek címe: *A közművelődés hazai története, elméleti és gyakorlati kérdései a szocialista társadalomban*. A szóban forgó főfeladat 5 feladatra oszlik, közülük a második a következő: *A könyvkiadás, könyvtári munka, sajtó, rádió, televízió, film, hivatásos művészetek kapcsolata a közművelődéssel*, — vagyis a könyvtárügy egy sorban szerepel a művelődés egyéb intézményeivel. E feladaton belül kell majd kidolgozni az egyes témaköröket, témákat. Meg kell jegyeznünk, hogy a tervben a könyvtár egy más összefüggésben is többször előfordul, szerepel ugyanis az ún. „kutatási helyek” fogalmán belül így: „kutatóintézetek, egyetemi tanszékek, könyvtárak, múzeumok, fejlesztési intézetek vagy üzemi kutatócsoportok”. Vagyis a könyvtár két összefüggésbe tartozik bele, lévén egyrészt a közművelődés, másrészt a tudomány támogatása a feladata.

A további részletek kidolgozása, vagyis a program megalkotása az „előkészítő bizottságok” feladata lesz. Ezeket főfeladatonként alakítják meg (tehát az egész közművelődésügy számára egy bizottság létesül). A bizottság abban a tervtanulmányban, amelyet a főfeladattal kapcsolatban készít, nemcsak a programra terjeszkedik ki, hanem ezenfelül számos továbbmenő feladatai is vannak; mégpedig

a *kutatási kapacitás* számbavétele,

a kutatási feladatok, illetőleg *témák elosztása*,

javaslattétel a hazai és nemzetközi *kooperációra* és

a kutatási főfeladat megoldásához szükséges *anyag- és személyi feltételek meghatározása*.

¹ Tudományos és Felsőoktatási Tanács: *Az országos távlati tudományos kutatási terv kidolgozása*. Bp. 1960. 94 l.

Az előkészítő bizottság munkáját nyilván segíteni fogja, ha mi könyvtárosok egymás közt tisztázzuk legalább saját tematikánk körvonalait.

1. A kutatás javasolt témakörei

A könyvtártudomány, amelynek problematikájáról ezen a konferencián szó van, aránylag nem régi keletű. Mindazonáltal világszerte széles mezőnyben folynak a kutatások, s nem kis mértékű az a társadalmi haszon, amelyet ezek eredményeznek. Ha csak arra gondolunk, hogy az Egyesült Államokban pl. maga a Könyvtárfejlesztési Tanács (Council on Library Resources) — legutóbbi évi jelentése szerint — egyetlen év folyamán 1 275 000 dollárt fordított könyvtári kutatásokra, megérthetjük, hogy előre tervezett s kellő szervezettséggel vitt tudományos munka nélkül már sem a tőkés, sem a szocialista társadalomban nem lehet meglenni. Számunkra az a kötelezettség, hogy a magunk részéről mi is felvessük és a *kor színvonalán* igyekezzünk megoldani kutatást érdemlő kérdéseinket.

A helyzetet, amelyből elindulunk, két dolog jellemzi:

- a) bizonyos lemaradás észlelhető a külföld kutatási szintjével szemben,
- b) sürgetően jelentkezik a szocialista társadalom igényei.

Sajátságos, hogy azzal a nagy fejlődéssel, amelyet könyvtárügyünk 1945 óta megtett, nem tudott kellő lépést tartani az elméleti munka. Vannak témakörök, amelyek eminensen kell hogy érdekeljenek bennünket, ezenfelül külföldön erőteljesen művelik is őket, s nálunk megfelelő érdeklődést mégsem keltenek. Ilyen egyebek közt a könyvtár társadalmi funkciója, a könyvtár és társadalom között fennálló sokfajta kölcsönhatás vizsgálata. Vannak kitűnő szakozóink, de alig foglalkozunk az osztályozás elméletével. Nem bontakoztak ki még kellően a dokumentációs kutatások. Elhanyagolt terület a könyvgyógyászat stb. Nyilvánvaló, hogy az érintett elmaradás megszüntetése nélkül a gyakorlati munka sem fejlődhetik kellőképpen.

Ezt annál is inkább fontos hangsúlyozni, mert a szocialista fejlődés különleges igényeket támaszt velünk szemben. Társadalmunk szokatlanul gyors változása azt eredményezi, hogy egyrészt évről évre nő az olvasók tábora, másrészt messzemenően differenciálódik is. Megmértük-e, mik az új igények, s milyen konzekvenciák adódnak belőlük könyvtárügyünkre nézve? Kielemeztük-e munkánk új feltételeit, s tudunk-e tudatosan, részleteiben tisztázott választ adni — nem szólamszerűen — arra, hogy miben segítheti a könyvtár sajátos módon a szocializmus építését?

Ezekre a kérdésekre választ nyilván a kibontakozó kutatások fognak adni. Ennek az anknak az a feladata, hogy állást foglaljon a fő irányokat illetően. Az alábbiakban majd megteesszük javaslatainkat. Természetesen nem gondolhatunk a témák egyenként való felsorolására, ilyen részletekbe az anknét nem mehet bele; itt csak a témaköröket tűzhetjük ki vitára.

Mielőtt azonban a javasolt témaköröket előterjesztenők, pár szempontot a továbbiak megértéséhez már előre szeretnék bocsátani.

A könyvtártudományban is világosan kettéválnak az elméleti kutatások (ebben a vonatkozásban: alapkutatások) és az alkalmazott kutatások. Az előbbiek célja általános elvek, törvényszerűségek felderítése, az utóbbiaké választ adni a „hogyan” gyakorlati kérdésre, vagyis tudományos szinten eljárási szabályok megállapítása. Elméleti kutatás pl. a könyvtár mibenlétének, funkcióinak tisztázása, az osztályozás elmélete, a dokumentáció elmélete stb. Az

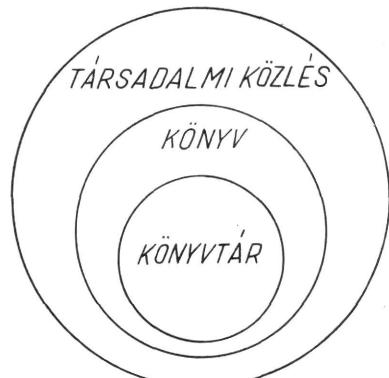
alkalmazott kutatás ugyanakkor ilyen kérdésekre felel: *hogyan* lehet az irodalmat a katalógusban legcélszerűbben feltárni, *hogyan* lehet a kezdő olvasókat legeredményesebben kielégíteni stb. Ez utóbbi területet könyvtári metodológiának is nevezhetjük, nálunk régebben „gyakorlati” könyvtártannak hívták. Az elméleti kutatások azonban természetesen nemcsak általános, mindenkor érvényes törvényszerűségek felderítésére törekszenek, hanem a társadalmi valóság egy darabjáról lévén szó, azt a maga *konkrét s időben változó* mivoltában igyekeznek megismerni, benne a fejlődés törvényeit felderíteni. A szorosan vett könyvtárelméletet ezért ki kell egészítenie a helyzetelemzésnek (pl. Nagy-Budapest könyvtári helyzete, a tanyavilág könyvtári helyzete), továbbá a történeti fejlődés bemutatásának, megjegyezve, hogy a helyzetelemzés maga is történeti vizsgálat. Így a könyvtártudomány témái a következő felosztásban vetődnek fel:

- elméleti kutatások (alapkutatások)
 - könyvtárelmélet
 - helyzetelemzés és történet
- alkalmazott kutatás (metodológia).

A félreértések elkerülése végett itt ki kell térni még egy kérdésre. A könyvtárosság gyakorlati foglalkozás, a hozzá tartozó ismeretek jórésze is a mester-ségbeli tudnivalók fogalma alá esik. Szó sincs róla, mintha minden könyvtári publikáció könyvtártudomány lenne, valljuk be szerényen, ezek zöme gyakorlati ismereteket terjeszt (de azért nem kevésbé értékes). Főleg nem árt ezt hangsúlyozni az alkalmazott könyvtártan vonatkozásában. A tudománynak megvannak a maga kritériumai, azok itt is érvényesek. De a gyakorlati ismeretek felett kétségtelenül van már egy rétege a könyvtári ismereteknek, amelyek tudományos vizsgálat eredményeként jönnek létre, *mi ezekre (és csakis ezekre) gondolunk.*

Szólnunk kell a vizsgálat köréről is. A könyvtáros mindig három kiterjedésben veheti fel problémáit. *a)* Összpontosíthatja figyelmét magára a könyvtárra. *b)* Kiterjeszkehetnek a könyv és olvasás problematikáját követve könyvtáron kívüli területekre (könyvnyomdászat, bibliofilia, könyvterjesztés stb.). *c)* Végül kérdéseit vizsgálhatja a társadalom közlési folyamatainak egészében (könyv, film, rádió, televízió stb.). Egy példán illusztrálva ezt, az olvasók érdeklődésének vizsgálata szorítkozhatik magára a könyvtári forgalomra, de minthogy nem mindenki jár könyvtárba (és a könyvtárba járó olvasók szintén szereznek könyvet egyéb forrásból is), vizsgálni lehet az érdeklődést, az olvasmányok szerepét általában; végül az is nyilvánvaló, hogy — lévén a könyv az ismeretközlésnek, szórakoztatásnak stb. csupán egyik eszköze — ugyanaz a személy könyvet is olvas, rádiót is hallgat, moziba is jár, így teljes képhez csak akkor juthatunk és értelmezni a konkrét jelenséget csak úgy tudjuk, ha tágabb összefüggésben nézzük. A könyvtár, a könyv és a társadalmi közlés

A vizsgálatok három köre.

1. ábra

problematikája három egymást magába ölelő körként ábrázolható. Ami bent van a belső kisebb körben, az bent van a külső nagyobbakban is. (Az országos kutatási terv 86. főfeladata is lényegileg ilyen keretben veti fel a kérdéseket.) A konferencia résztvevői jól tudják, hogy a könyvtártudomány tartalmának meghatározását illetően — mióta csak erről a tudományról beszélnek — mindig két szemlélet érvényesült. Az egyik a SCHRETTINGER-féle, amely csak a könyvtárakat vizsgálja, a másik, a szélesebb (PEIGNOT, OULET stb.), amely a könyv egész kérdéskörét felöleli (tk. bibliológia, könyvtudomány). Újabban, ahogy a társadalmi közlés egésze tudományos probléma lett, jelentkezik a harmadik nézőpont. Lehetséges, hogy a közeljövőben egy nagy, egységes tudományterület fog kialakulni, felölelve a közlés módjának, tartalmának, hatásának mindenfajta problémáját. Az alábbiakban tehát mi elsődlegesen mindig a könyvtári problémákat vetjük fel, de ezt úgy értjük, hogy a fent említett ketős háttérre (könyv, közlés) állandóan tekintettel kell lenni.

Természetesen a témák fontossága, súlya nem azonos. Minthogy mindenre nem telik erőnk, ki kell választanunk a legfontosabbakat, a fontosak közül is a sürgőseket. Magától értetődik, hogy a szocialista fejlődés fent említett szempontjai döntően érvényesülnek itt. Minden szocialista államra érvényes ez. Az NDK könyvtártudományával kapcsolatban pl. K. BRÜCKMANN a kérdést így fogalmazta: „Meg kell követelnünk, hogy a kutató munka és a kiadott kutatási megbízások összeessenek azokkal a politikai, gazdasági és kulturális problémákkal, amelyek a szocializmus további felépítése szempontjából előtérbe nyomulnak.”² Vagy idézzük a cseh J. DRŤINÁT: „Az új könyvtártudományt, amely a könyvtári gyakorlatból származik, s azzal szoros kapcsolatban marad, egész világosan az elméletből gyakorlattá válás szándéka jellemzi.”³ Végül hivatkozunk KÓHALMI Béla 1955. évi szavaira: „az öncélú elméletesdire . . . feleletet kell még adnunk marxista alapozású könyvtártudományi munkánkkal is.”⁴

Az alábbiakban javaslatainkat négy *témacsoportban* terjesztem elő. Ezek: Elméleti alapok.

Olvasásvizsgálat.

A modern könyvtermeléssel kapcsolatos problémák.

A könyvtári munka szervezése.

Az egyes témacsoportokon belül beszélünk témakörökről, témákról.

1.1 Elméleti alapok

A könyvtár társadalmi funkciója.

Mindenekelőtt hozzá kell fognunk a könyvtárral kapcsolatos alapvető elvi kérdések kidolgozásához. Érzik ennek a feladatnak a súlyát a polgári könyvtártudományban is (kiragadott példák: A. BROADFIELD: *Philosophy of librarianship*, B. LANDHEER: *Social functions of libraries*, P. KARSTEDT:

² BRÜCKMANN, Kurt: *Über die nächsten Aufgaben des wissenschaftlichen Bibliothekswesens der Deutschen Demokratischen Republik*. Zentralblatt für Bibliothekswesen, 73. Jg. 1959. Sonderheft. 272. l.

³ DRŤINA, Jaroslav: *A szocialista könyvtárügy néhány lényeges jellemvonása*. Könyvtári Figyelő, 5. évf. 1959. 9. sz. 15. l.

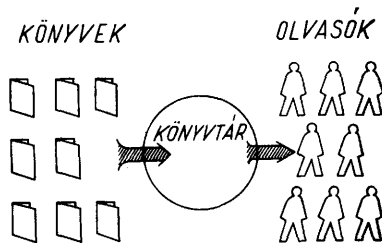
⁴ KÓHALMI Béla: *Könyvtártudományunk feladatai*. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, 6. köt. 1954. 359. l.

Studien zur Soziologie der Bibliothek).⁵ A könyvtár és társadalom összefüggése azonban sokkal hangsúlyozottabb, minden szempontból sokkal döntőbb a szocialista társadalomban, következőleg a kérdés elméleti háttérének tisztázása is sürgetőbb.

Arról van tehát szó, hogy a könyvtárat nem szabad izoláltan néznünk, hanem fel kell derítenünk a könyveket, könyvtárakat létrehozó társadalmi hajtóerőket, szükségleteket; innen kell magyaráznunk sajátos vonásaikat, jellegüket, továbbmenően változásaikat is. De kutatni kell egyben a könyvtár társadalomalakító munkáját is, a belőle kisugárzó hatásokat, amelyek viszont a társadalom életét módosítják. Csak így, a hatások és kölcsönhatások közös tisztázása útján juthatunk el a valóság olyan képéhez, amely tudományosnak nevezhető. Magától értetődően fokozott jelentőség jut a könyvtár mai funkciórendszerének, annak a kérdéskörnek, hogy mi a könyvtár szerepe a mai társadalomban (a tudomány mai fejlettsége, az olvasók mai száma és színvonala esetében). Elsősorban mellőzhetetlen a következő két terület alapos elemzése: a) a könyvtár és a polgári társadalom; b) a könyvtár és a szocialista társadalom.

Az általános kérdések tisztázása mellett az egyes könyvtártípusokra vonatkozólag (közművelődési könyvtár, szakkönyvtár, iskolai könyvtár, egyetemi könyvtár stb.) külön is el kell végezni a funkcióvizsgálatot (a szocialista tudat fejlesztése, az általános és szakműveltség növelése, a tudományos kutatás és a termelés közvetlen segítése, művészeti nevelés, szórakoztatás stb.). Felmerül az egyes könyvtárak mellett az összkönyvtári és hálózati funkciók vizsgálata is, mint korunk könyvtárügyének jellemző kérdése.

Itt vetődik fel a könyv terjedésének, felhasználásának általánosabb folyamata mint alapprobléma, továbbá a könyv és a többi közlési mód viszonya. (Pl. mi az, aminek továbbadására — és őrzésére! — elsősorban a könyv alkalmas, s mi az, amire a többiek jobban beválnak.)

2. ábra

A könyvtár szerkezeti elemzése

Ha feladatunk a társadalmi összefüggések vizsgálata, feladatunk az is, hogy képet nyerjünk a könyvtár szerkezetéről. A társadalmi szükséglet kialakította ezt az intézményt — annyi egyéb között — sajátos jelleggel, s nekünk vizsgálnunk kell a rá jellemző törvényszerűségeket. Kiindulásként azt az alaphelyzetet kell elfogadnunk, hogy a könyvtár mindig közvetítőként áll a könyvek és az olvasók között, ahogy ezt a 2. ábra mutatja.. Mindkét irányú kapcsolata lényéhez tartozik, bár nem azonosak. A könyvek felé befogadó, azok állandóan áramlanak belé. Az olvasó felé viszont aktív, nyújtja könyveit és szolgáltatásait. Vagyis a könyvtár vizsgálata számára állandóan háromféle aspektus adódik: nézni lehet a könyvek felől, az olvasók felől és a

⁵ BROADFIELD, A.: *A philosophy of librarianship*. London, 1949. 120 l. — KARSTEDT, Peter: *Studien zur Soziologie der Bibliothek*. Wiesbaden, 1954. 97 l. — LANDHEER, B.: *Social functions of libraries*. New York, 1957. 287 l.

kettőt összekötő szervezet felől. Ami az utóbbit illeti, azért mellőzhetetlen, mert a könyvtár korántsem pusztá csatorna, amelyen a könyvek átáramlanak az olvasó felé, hanem „gyűjtemény”, amelyben azok egységgé formálódnak. Amikor leltárról, megőrzésről, raktári rendről, katalógusokról s a feltárás egyéb módjairól beszélünk, mindig ezzel a gyűjteménnyel állunk szemben. Minden valamirevaló könyvtári definícióban bent van ez a kifejezés: „rendezett könyvgyűjtemény”, vagyis a könyvtár lényegéhez tartozik alakító, rendező szerepe. A rendezettségnek különféle fokozatai vannak s vannak válfajai; ezeket is vizsgálni kell. De vannak vele kapcsolatban olyan általános törvényszerűségek, amelyek minden könyvtárra jellemzőek. Ilyen pl. maga az, hogy a könyvtári rendet is állandóan két tényező determinálja: *a*) a könyvekben rejlő adottságok és *b*) az olvasók igényei (l. a fenti alapszkémát). Akár az ókori, akár a XVIII. századi, akár a bonyolult jelenkori osztályozásokat nézzük pl., mindig ezt találjuk. További általános jellemzője a könyvtári rendnek, hogy sosem befejezett, mindig alakuló. Bár a könyvtáros mindig áttekinthető egységre törekszik, azt sosem zárhatja le, hiszen szüntelenül új művek áramlanak be (egyúttal új igények jelentkeznek), vagyis a rendet folyamatosan változtatni is kell. Az ilyen alapelvek megállapítása nemcsak az elméleti megértés alapfeltétele, de elengedhetetlen a részletkutatásokhoz is.

Ennyit a könyvtárelméletről. Most áttérünk a helyzetelemzés és a történet kérdéseire. A fentiek után magától értetődő, hogy elsősorban két témacsoporttal kell foglalkoznunk: az olvasók és a könyvek vizsgálatával.

1.2 Olvasásvizsgálat (Helyzetrajz és történet)

Helyzetrajz

Ahogy adósak vagyunk az alapvető elméleti kérdések tisztázásával, pár kezdeményező lépéstől eltekintve alig tettünk valamit a konkrét könyvtári helyzet feltárására, megfelelő, tudományos elemzésére. Holott az élet csak úgy önti a problémákat, s ezek megválaszolása nélkül sem könyvtári világunk tudatos szemléletére nem juthatunk el, sem gyakorlatunkat megfelelően alakítani nem tudjuk.

A fő problémák az ellátottság, az igények és az irodalmi hatás körül csoportosulnak.

a) Ellátottság. Mindenekelőtt fel kell tárnunk a könyvtári ellátottságot, tisztázni: hogyan, milyen mértékben jut az adott könyvtári szervezetben könyvhöz a lakosság. A probléma először felmerül földrajzi nézőpontból, vagyis települési helyenként, mint falu, város, főváros; részletezendők természetesen ezen belül is az eltérések (pl. belváros, perifériák). De a földrajzi vizsgálat csak az egyik keresztmetszet, vizsgálni kell az ellátottságot társadalmi szükségletek szerint is. Itt arra kell választ adni, milyen mértékben vannak biztosítva a kutatómunka, a termelés, az egészségügy, az iskola vagy például a vakok, betegek stb. könyvtári feltételei. Már itt megjegyezhetjük — félreértések elkerülése végett —, hogy korántsem pusztá adatgyűjtésről van szó, beható elemzésekre, az összefüggések felderítésére gondolunk. Például egy vidéki város (mondjuk Salgótarján) szakirodalommal, könyvekkel és folyóiratokkal való ellátottsága részlettanulmányként is rendkívül becses lehetne, ha az adatokat az ott élő szakemberekhez viszonyítva, azok megoszlását alapul véve mutatná be, másrészt a kapott helyzetképet beágyazná a szakirodalom nyúj-

totta lehetőségek összképébe. E kérdéskörben igen tanulságosak lennének bizonyos *negatív* vizsgálatok is. Sokat beszélünk róla, de mindig szólamyszerűen, hogy a szakirodalom hiánya megbénítja a kutatást, visszafogja a termelést. Ezt a közhelyet így mindenki tudja, ezt a könyvtárosnak ki sem szabadna mondanania. Neki *konkréten* kellene tudnia, hol mutatkoznak a hiányok, s azok milyen konzekvenciákat eredményeznek. Ami az értelmezést illeti, megvizsgálendő, van-e valami mérhető összefüggés az életszínvonal és a könyvtári ellátottság között, továbbá, hogy mi a természetes megfelelés a kulturális és a könyvtári ellátottság között.

b) *Igények.* Rendkívül fontos az olvasók igényeinek minél egzaktabb mód-szerekkel való feltárása. Ha tudjuk elméletben, hogy a könyvtárat társadalmi szükséglet hozta létre, vizsgálunk kell konkrétan is, mi ez a szükséglet. Fokozottan fontos ez szocialista társadalmunkban, ahol a régivel szemben teljesen új helyzet jött létre. V. I. SUNKOV, a szovjet Könyvtári Tanács elnöke legutóbbi programadó beszédében hangsúlyozottan emelte ki a fizikai és szellemi munka közti lényegi különbség fokozatos felszámolásának kihatását, azt hogy ma már nemcsak a kutatók, a mérnöki-technikus személyzet számára van szerepe a politikai, tudományos és műszaki könyveknek, hanem egyre nagyobb mértékben igénylik ezeket a szovjet társadalom egyéb rétegei is; ezért elengedhetetlen az idevágó elméleti kérdések kidolgozása.⁶ Nem kis jelentőségű társadalmunk fokozódó differenciálódása. Míg régen meglehetősen homogén volt mind az ún. nép, mind a műveltek világa, ma mindkettő az olvasói igények végtelen változatosságát mutatja. Gondoljunk csak a foglalkozások mai sokaságára! És mindezt megint keresztezik a települési, képzettségi stb. viszonyok. De hogy a kérdés milyen lényeges, azt illusztrálja, hogy az 1958. évi washingtoni Nemzetközi Tájékoztatási Konferencia problematikájában az első témacsoportot a kutatói igények vizsgálata alkotta.⁷ E. TÖRNUDD nagy beszámolójától (*Hogyan használják a tudósok és mérnökök a tudományos irodalmat és tájékoztató szolgáltatásokat?*) a részletbeszámolóig 13 referátum foglalkozott a témával. Megjegyezhetjük, hogy itt is adódnak *negatív* területek. Feladataink közé tartozik a nem-olvasók tanulmányozása is: hogyan oldják meg problémáikat? mennyiben jelentkeznek a nehézségek objektíven, s mennyi szerephez jutnak azok tudatukban? Az irodalom felől nézve negatív terület az, amit nem igényelnek; itt elsősorban a holt művek problémái merülnek fel (kiadványfajonként, tudományszakonként meddig él, hat, keresett az irodalom). Megjegyzendő továbbá, hogy fogalmilag szigorúan kettéválasztható a *szükséglet* és az *igény*, amaz objektív tényező, emez annak szubjektív felismerése. Igaz, hogy a mód-szerek (főleg a kérdőíves módszer járja) e téren még fejlesztésre szorulnak, de ez a körülmény is inkább a kutatásra kell hogy ösztönözzön bennünket.

c) *Igénybevétel.* Az igények és az ellátottság csak az eredmény feltételeit teremtik meg, hogy az létrejön-e, egyéb körülményektől is függ. Mindenesetre az eredmény az igénybevétel, s ez maga külön vizsgálati terület. Sőt megállapíthatjuk, hogy a helyzetrajz problematikájában világszerte az igénybevétel a legkidolgozottabb s méretét tekintve is a legszélesebb terület. Főbb kérdései

⁶ SUNKOV, V. I.: *Zadacsi szovetszkaj bibliografii v predsztvojascesem szemileiti.* Szovetszkaja Bibliografija, 1959. 3 (55). No. 3—8. 1. — Magyarul: Könyvtári Figyelő, 6. évf. 1960. 4/6. sz. 114—121. 1.

⁷ *International Conference on scientific information. Washington, November 16—21. 1958. Proceedings.* 1—2. vol. Washington, 1959. 1635 l., 1 t.

ezek: kik, milyen céllal, milyen mértékben járnak a könyvtárba és mit olvasnak?

A „kik” kérdés az olvasók összetételét, rétegződését rejti. Nem kell magyarázni, hogy megint milyen fontos probléma szocialista társadalmunkban. Vizsgálni kell, hogy a rétegződés hogy alakul kor, foglalkozás, műveltségi szint stb. szerint, mik e csoportok arányai egymás közt, s hogy viszonyulnak ezek az össznépszerűség arányaihoz. Megint külön probléma falu, város, főváros stb.

Hasonlóan izgalmas kérdés azonban, hogy *mi az olvasás indítékai*. A szórakozás, továbbtanulás, művelődés stb. arányai merülnek itt fel, bár ezek még csak a durva kategóriák. Már finomabb vizsgálatot igényel, hogy e kategóriákon belül milyen befolyásoló tényezők érvényesülnek (divat, propaganda, ismerősök ajánlása, recenziók stb.) és milyen intenzitással. Mi tesz vonzóvá egy könyvet, s mi riaszt el tőle, esetleg várakozás ellenére is. Ha az irodalomtudományban fontos szerepet kap az ízlés kutatása, itt sokkal szélesebb keretekben vetődik fel a probléma: mindenfajta irodalmi termékre (tehát korántsem csak a szépirodalomra) vonatkozóan. Csupa olyan kérdés, amely egy szocialista társadalomban, ahol a tömegek kulturális, ideológiai nevelése fokozottan előtérben van, sürgős megválaszolást kér. Minthogy bizonyos mértékig rendelkezésre állnak a nyugati államokból az ottani vizsgálatok eredményei, érdekes lesz kideríteni, mi az eltérés a tőkés és a szocialista társadalmak között.

Az a kérdés, hogy *milyen mértékben* veszik igénybe az olvasók a könyvtárat, viszonylag a könnyebbek közé tartozik, mert mennyiségi adatokat kíván, de a könyvtár társadalmi hatása szempontjából legkevésbé sem jelentéktelen. Ennél a kérdésnél jegyezzük meg, de általánosabb érvénnyel, hogy a könyvtári nyilvántartások magukban is kifejezhetetlen értéket képviselnek, csak olvasni kell tudni bennük. Nem voltunk-e sokszor vakok e kincssel szemben, nem járunk-e úgy el, mint az írástudatlan beduin, aki nem tudott mit kezdeni a legértékesebb leletekkel?

Az igazi tartalmi kérdés az, hogy „*mit*” olvasnak olvasóink. Persze itt is komplex problémáról van szó. Lehet elemezni a helyzetet műfaji megoszlás szerint (könyv, folyóirat stb., illetve szépirodalom, ismeretterjesztő irodalom, szakirodalom), de még érdekesebb a részletező vizsgálat: hogyan alakul az érdeklődés tárgykörök szerint (sőt továbbmenően egyes művek szerint). Bizony nem lenne haszontalan feldolgozni a politikai irodalom, a természet-tudományi irodalom, a műszaki irodalom, a mezőgazdasági irodalom stb. forgalmát, természetesen több keresztmetszetben, vagyis szétválasztva a nehézségi fokokat (szakkönyv, népszerűsítő mű stb.), s megosztva figyelve az egyes könyvtártípusokat, eltérő olvasótípusokat. Közművelődési könyvtár-ügyünk keretében mindenesetre alapvetően fontos lenne tanulmányozni a most bontakozó szakirodalom-olvasást, bármilyen kezdetleges formák közt folyik is, kielemezni a tanulságokat. Különleges terület a tudományos könyvtárak használata. Feltehetjük pl. a következő kérdéseket: felhasználják-e és milyen mértékben azokat a forrásanyagokat, amelyek ott jelen vannak (külföldi szakkönyvek, külföldi folyóiratok)? milyen az ipari termelés és a könyvtárak kapcsolata? mit nyújtanak a könyvtárak az orvosi gyakorlat számára? stb. Ugyancsak nem lenne érdektelen megvizsgálni a könyvtárközi kölcsönzés több éves anyagát, főleg külföldi vonatkozásban. A kérdés vizsgálható, mint utaltunk is rá, olvasótípusok szerint. Pl. milyen érdekes lenne összehasonlítani, mit olvasnak az egyetemi hallgatók nálunk és egy másik népi demokra-

tikus vagy egy nyugati államban. De a fő típusok mellett figyelmet kell szentelni a melléktípusoknak is (pl. képzetlen sokat olvasó, képzett keveset olvasó).

Így keresnek feleletet a „kik”, „mivégre”, „mennyit” és „mit” kérdései. Természetesen ezek a kérdések a vizsgálatban nem mindig válnak így szét, sőt igazán hiteles képet együttes felvetésük eredményez. Pl. ha egy könyvtár forgalmát — mondjuk egy hét keretében — átfogó elemzésnek vetjük alá, együtt tesszük fel a kérdéseket: ki, mit, milyen célból olvas.

Eddig a helyzetrajz három problémakörét vettük sorra: az ellátottságot, az igényeket és az igénybevételt. Mindenki előtt világos, hogy ezek összefüggnek egymással. Hogy fejezhető ki az összefüggés? A kapcsolat először az igények és az ellátottság között áll fenn, majd ezek viszonya függ össze az igénybevétellel. Az igények és az ellátottság között az összhang, megfelelés keresendő, mindig innen kell kiindulni, mert ez a könyvtárügy eredményességének alapja. (*Első törvény.*) Az összhang, megfelelés foka hozandó azután párhuzamba az igénybevétellel, normális körülmények között itt egy újabb kapcsolat fedezhető fel. Részleges összhangnak ui. kis igénybevétel, teljes összhangnak maximális igénybevétel kell hogy megfeleljen. (*Második törvény.*) Csakhogy a gyakorlatban ez nem mindig így van. Sokszor igények és ellátottság egyezése esetén is elmarad a várt igénybevétel. Következőleg az igénybevételnek egyéb feltétele is van, ez pedig a könyvtár vonzóereje. A szélső eset az, ha az érdekeltek nem is tudnak a könyvtárról. De elmarad az eredmény akkor is, ha tudnak ugyan róla, de messze van, csupán nehézségek árán érhető el. Végül nincs megfelelő igénybevétel még közvetlen közelség esetén sem, ha rosszak a könyvtár szolgáltatásai, nehézkes az ügyvitele. Az igénybevétel elemzése tehát mindig el kell vezetessen ahhoz a kérdéshez, hogy megfelelő-e, s ha nem, mik az elmaradás (részleges elmaradás) okai.

d) *Hatások.* A helyzetrajz teljessége megköveteli az eddigieken kívül egy további elemzést is, a könyvtár hatásának konkrét vizsgálatát. Ez valamennyi közt a legnehezebb. Mindnyájan tudjuk, hogy a könyvtár — általában az irodalom — nem kis hatást fejt ki, egész munkánknek ez a feltételezés az alapja, mégis megakadnánk, ha a részletekről kellene vallanunk. Megint azzal az esettel állunk szemben, hogy sokszor sajnós a könyvtárosoknak maguknak sincsenek tisztázott részletismereteik, holmi laikus általánosságoknál ők is alig tudnak még egyebet.

Felmerül a probléma az irodalomtudományban is, amikor vizsgálják egy-egy író (vagy akár mű) hatását a korabeli közvéleményre, az utókorra. Az ilyen vizsgálat ott is a társadalmi szemlélet jele. Számunkra természetesen a feladat még szélesebb mértékben jelentkezik. A módszerek sajnós itt a legtisztázatlanabbak. Míg az előző esetekben többnyire célhoz vezet a statisztikai módszer, itt sokkal kifinomultabb, néha egyenesen egyedi vizsgálatok szükségesegek. A kérdések, amelyekre elsősorban választ kell kapnunk, a következők:

mikor jön létre a hatás, mik a feltételei? (Nem mindig jelentkezik, amikor kívánatosnak tartjuk, elő szeretnők idézni.)

hogyan folyik le?

milyen irányú? (tette készítet, véleményt módosít, valamilyen vonatkozásban gazdagít stb.)

Igazi eredményeket természetesen a speciális vizsgálatok hoznak. A specializálás itt is főleg két irányban érvényesülhet:

olvasótípusok szerint (kutatók, gyakorlati szakemberek, gyermekek stb.)

az irodalom fajai szerint (népszerűsítő irodalom, klasszikus szépirodalom, modern szocialista irodalom stb.).

Mielőtt a könyvtári helyzetrajz kérdéskörét elhagynók, két kiegészítő megjegyzést kell tennünk. Az egyik az, hogy természetesen nemcsak az olvasásra vonatkoznak a fent elmondottak, hanem értelemszerűen a könyvtár egyéb szolgáltatásaira is. A tájékoztatással (dokumentációval) kapcsolatban pl. éppúgy felmerül az igények, az ellátottság, az igénybevétel, a hatás (hasznosítás) problémája, mint az olvasmányanyaggal kapcsolatban. A másik kiegészítés a vizsgálatnak a könyvtárat körülvevő köreire akar utalni (vö. 5—6. lap).

Szó volt már arról, hogy közönségünk olvasása, tájékozódása korántsem korlátozódik a könyvtár szolgáltatásaira. Ebből következik, hogy a fentebb tárgyalt vizsgálatokat lehet ugyan végezni pusztán a könyvtár viszonylatában, de lehet folytatni szélesebb keretek között is. Az utóbbi részleteire most nem térhetünk ki, mindenki értelemszerűen kiterjesztheti az elmondottakat. Csupán megjegyezzük, hogy a könyvtári ellátottságnak megfelelő szélesebb kategória az irodalmi ellátottság (itt az a kérdés, van-e könyv mindenkinek: a gyermekeknek, a műveltségbe újonnan belépő rétegeknek, szakmunkásoknak, parasztoknak stb., — s ami van, elég-e, megfelelő-e). Magyarálni sem kell, milyen fontos a könyvtári igény és irodalmi igény eltérésének tisztázása. Az olvasás és az irodalmi hatás ismert fogalmak. Arra is csupán utalni lehet — ezúttal is — , hogy tág lehetősége van a társadalmi közlés perspektívájában végzendő vizsgálódásoknak. Itt a fogalmak a következők: általános kulturális igény, általános kulturális ellátottság; kulturális „fogyasztás”; a művelődés hatása. Igen tanulságosak lehetnek (külföldön egyre gyakoribbak) az összehasonlító elemzések (pl. könyvtár és televízió között).

Ha talán kissé hosszadalmasnak tűnnek az elmondottak, arra szeretnénk csak utalni, hogy viszonylag kimunkálatlan területtel állunk szemben. Kevesebb szóval nem lehetett volna elég világos képet adni. Másutt jobban állnak. A lengyeleknél pl. már szép hagyományai vannak az olvasásvizsgálatnak, amelynek központja ma a Könyvtártudományi és Olvasásügyi Intézet. Ez nemcsak maga végez munkát, hanem a vidéki megfigyelő állomások egész hálózatát építette ki.

Történeti kutatások

Szögezzük le, hogy rendkívül fontosnak tartjuk a történeti kutatásokat. De a könyvtár és társadalom viszonya meghatározó szempont kell hogy legyen itt is. Csak ebből a nézőpontból adhatjuk a jelenségek értelmezését, márpedig mi értelmezni akarjuk a társadalmi életnek ezt a darabját. Rendkívül fontosak ezért minden időszakra vonatkozólag az olyan kérdések, hogy mi volt a könyvtár jelentősége, szerepének tudata a korabeli közvéleményben, hogy mi volt az olvasók száma, osztálytagozódása, milyen sajátosságok jellemezték őket a könyvek használata közben, hogy mi volt a magánkönyvgyűjtés és közületi könyvgyűjtés viszonya stb.

Azt hiszem azonban, hogy egyetért az ankét abban, hogy számunkra a legfontosabb a könyvtártörténet utolsó száz évének feldolgozása. Ennek kettős oka van. Egyrészt ez érteti meg a jelen helyzetet. Másrészt ez a legdifferenciáltabb, következőleg legproblematikusabb, az értelmezést leginkább megkívánó időszakasz. A könyvtárügy döntő jelentőségre a közművelődésügy kiszélesedésével, az írás-olvasás általánossá válásával jutott, ez a tényező magyarázza a

közművelődési könyvtárügy kibontakozását; ugyanakkor a modern tudomány differenciálódása hozta létre a szakkönyvtárügy bonyolult szervezetét. S mind-egyik a szolgáltatásoknak mennyi ágazatát, a felépítésnek milyen jellegzetes formáit alakította ki! A régi, alig tagolt, szűkkörű és kiskapacitású könyvtárak helyén a modern könyvtárügy szétágazó hálózatának kibontakozását megrajzolni, a változásra ösztönző és visszatartó erőket egyaránt számbavenni, az általános fejlődés és a hazai viszonyok egybevetését megadni — nem a legérdekesebb feladatok közé tartozik-e? S az utolsó száz év keretében nem kínál-e fokozottan bonyolult problematikát a legutóbbi tizenöt év szocialista fejlődése?

A fentiekből az következik, hogy legidőszerűbbnek két témakör minősül: a) a közművelődési könyvtárügy története, b) a szakkönyvtárak kialakulásának története. Nem mintha egyéb témák nem lennének fontosak, sőt igenis jelentősnek tartjuk az olvasási kultúra egész fejlődésének feldolgozását, de az első menetben az említett két témára kell a figyelmet összpontosítani.

1.3 A modern könyvtermeléssel kapcsolatos problémák (Helyzetrajz és történet)

Ha ez az ankét a témákat fontosságuk alapján akarja kiválasztani, éles vonalakkal rajzolódik szemünk elé az a témacsoport, amely a modern könyvtermés méreteivel függ össze. Az első előadás már igen meggondolkoztató adatokat közölt e méreteket illetően. De elképesztőek a számok akkor is, ha pusztán a tudományos termésre vagyunk tekintettel. A Tudományos Társulatok Nemzetközi Tanácsa (ICSU) szerint évi 13 millió lapnyi terjedelemben kerülnek közreadásra tudományos értékű publikációk. Olyan földcsuszamlásszerű jelenség ez, amely teljesen új feltételeket teremt munkánk számára. Mi jellemzi a könyvtermést, és milyen khatások adódnak belőle a könyvtárak számára? — jelentkeznek szükségszerűen a megválaszolendő kérdések.

A modern könyvtermelés elemzése

Mindenekelőtt szembe kell nézni a helyzettel, meg kell vizsgálni a modern könyvtermést a maga konkrét mivoltában, különféle összefüggéseiben. Elsősorban három vonatkozásban szükségesek a tanulmányok: mennyiségi, műfaji és minőségi szempontból. (Most a második körben vagyunk, de ez esetben innen kell kiindulnunk; csak ennek felderítése után léphetünk be a belső, szűkebb körbe, a könyvtár területére.) A *mennyiségi* vizsgálat fogalma az eddigiek után világos. *Műfaji* vizsgálaton azt értjük, hogy tisztázandó a könyveken belül a monográfiák, kézikönyvek, adattárak stb. modern funkciója, a könyveken túl a sajtó, folyóiratok, referáló lapok, intézeti közlemények stb. szerepe. Ismeretes, milyen központi problémává lett a közreadás átfutási időtartama (az az idő, amely a tudományos felfedezés és a nyomtatott közlemény kézbevétele közé esik). Ez kiadványfajonként eltérő. Könyvekben csak évek múlva csapódnak le az új eredmények, a folyóiratcikkekben már hónapok múlva. Ezért jutottak a folyóiratok döntő jelentőségre számos tudományág területén, meghagyván a könyveknek az időnkénti összegezés feladatát. Csakhogy a kutatás olyan gyors tempót vett, hogy beállt a feszültség a folyóiratközlemények felé is; ma már bénítóan hat a 4—8 hónapos átfutás is. Ismeretes J. D. BERNAL forradalmi javaslata, hogy a jelenlegi folyóiratrendszer helyére teljesen új megoldást léptessünk, megelégedve a cikkek kivonatainak kinyomtatásával

(a teljes szövegek fotomásolat vagy mikrofilm formájában lennének hozzáférhetőek).⁸ Itt vetődik fel az elsődleges és a másodlagos publikáció kérdése is.

A *minőségi* vizsgálat a publikációk tartalmára vonatkozik, azt igyekszik tisztázni, hogyan alakulnak a témák, irányzatok az egyes társadalmi rendszerekben, országokban, korokban stb. (Kitekintés a külső kör felé: közlési módok szerint, pl. könyv-film-rádió vonatkozásában.) Könnyű belátni, mennyire tanulságos lenne kielemezni, hogy milyen kérdésekre terjeszkedik ki a hazai szakirodalom szemben más országokéval, hogy mik a tárgyalás szempontjai a szocialista, illetve a tőkés országokban stb.

Nem szabad megfeledkeznünk egy speciális, határterületi kérdéstről: a féligpublikált vagy nem publikált irodalomról. Annnyira fontos ez, hogy H. COBLANS egy előadásában, amelynek *A nemzetközi dokumentáció problémái* címet adta, kizárólag erről beszél.⁹ A tudományos intézetekben ma már nagy számmal gyűlnek fel azok a szövegek, amelyek fontos tartalmuk ellenére sem látnak nyomtatásban napvilágot. Az ok főleg az az ellentmondás, amely a tudományos kutatás volumene és a publikációs lehetőségek közt kialakult, egyszerűen lehetetlen mindent kinyomtatni; néha a titkosság miatt nem kerül sor a közreadásra. Mindenesetre világszerte panaszkodnak, hogy mi minden marad ma rejtve a kutató előtt, gyakran még ugyanabban az épületben is. Mi olvassuk ezeket a panaszokat, vagyis a külföldi beszámolókból ismerjük a problémát (tudjuk pl. hogy az Egyesült Államokban évi 100 000 „műszaki beszámoló” készül), de senki sem mérte még fel, mi a helyzet nálunk.

Ami a vizsgálat szempontjait illeti, mindig két dologra kell a kutatónak figyelnie. Egyrészt azt kell kielemeznie, mik a jelenkor tipikus irányzatai, másrészt azt, hogy mik a szocialista társadalom jellegzetességei. Megjegyezhetjük, hogy e témacsoportban elsősorban a tudományos, illetve szakkönyvtárak kérdései kerülnek előtérbe.

Kihatások a könyvtári állományra

Mindez nem kis hatással van a könyvtárak állományára, átalakulást, nem egyszer súlyos zavarokat eredményezve.

a) *A teljesség kérdése.* Nemrégem még vitathatatlan követelménynek tartották a tudományos könyvtárak esetében a teljességet. Közben az élet rácsáfolta az ideálra, a könyvtárak bizony tehetetlenül állnak szemben a feladattal. De inkább csak szenvedik a fejleményeket, a pontos diagnózis még hiányzik. Pedig itt is csak a bonyolult helyzet kielemezése hozhat eredményt. Tulajdonképpen a feladat a következő: a tudományos termés adatait számszerűen szembe kell állítani a könyvtári kapacitással, s elemezni kell a kapott viszonyt. Vagyis: nézni pl. a kémiában, hogy mit kellene beszerezni, s szembeállítani ezzel, mennyi a maximális keret kötetben, pénzben, devizában. Meg lehet rajzolni akár a grafikont is, ábrázolni, hogy a két vonal hogyan távolodik el egyre jobban egymástól. Így jelentkezik — tudatosan — egy újszerű társadalmi jelen-

⁸ BERNAL, J. D.: *Provisional scheme for central distribution of scientific publications*. The Royal Society Scientific Information Conference 1948. Report and papers submitted. London, 1948. 253—258. l.

⁹ COBLANS, H.: *Probleme der internationalen Dokumentation*. Nachrichten für Dokumentation, 1959. 1. Nr. 10—13. 1. — Magyarul: Könyvtári Figyelő, 5. évf. 1959. 2. sz. 33—44. l.

ség: ellentmondás a világ irodalmi termelése és a könyvtárak felvevőképessége között. Nyilván fokozottan jelentkezik a probléma egy olyan kis állam számára, mint Magyarország. Ha az Egyesült Államok a Farmington Terv útján próbált a kátyúból kikeveredni, s ha e Terv első tíz évi tapasztalatainak tudományos feldolgozására 21 000 dollárt irányoztak elő, megérthetjük, mennyire fontos a kérdés a számunkra. Meg kell tehát vizsgálni nekünk is, milyen mértékben van jelen a külföldi tudományos szakirodalom könyvtárainkban. A kérdés a fenti mennyiségi egybevetés mellett elemezhető tartalmilag is, pl. úgy, hogy szám-bavesszük egyes fontosabb tudományok (pl. agrártudomány) könyvtermését, folyóiratait stb. egy bizonyos időszakban, majd a kapott címjegyzéket egybevetjük a hazai állománnyal, végül elemezzük mind a meglevő, mind a hiányzó anyagot kutatási irányok, országok stb. szempontok szerint. A nyomasztó kényszerűség helyett az értelmes szelekció útjára csak ezen az alapon léphetünk.

b) *Eltolódás a kiadványfajok megoszlásában.* Amit fentebb mondtunk a kiadványfajokkal kapcsolatban, nemcsak az irodalom területén jelentkezik, hanem ugyancsak felmerül könyvtári keretekben is. Az eltolódás igen nagyméretű. (Világszerte idézett példa, hogy a washingtoni Kongresszusi Könyvtár új szerzeményeinek már 3/4 része periodika). Mindez azt jelenti, hogy vizsgálni kell a kiadványfajok arányait, összevetve egymással a különféle könyvtártípusokat egyrészt, a hazai és a külföldi helyzetet másrészt. Főleg igen nagy gondot kell fordítani az újabb, sokszor még teljesen ki sem alakult típusokra, mint pl. a sokféle sokszorosítás, gépirat (l. fentebb a féligpublikált és nem publikált anyag kérdését). Feltárást érdemel maga az a speciális eset, hogy a kézirat és nyomtatvány hajdan végelegesnek tartott éles határa megint elmosódott a sokszorosítványok közéjük ékelődésével. Rendkívül időszerű a nemírásos dokumentumok (film, hangszalag, hanglemez stb.) gyűjtésével összefüggő kérdések tanulmányozása. Természetesen a szelekció a kiadványfajok tekintetében is kényszerítően érvényesül. Ma már a nemzeti könyvtár számára is probléma, hogy mit gyűjtsön pl. az aprónyomtatványokból. Ismeretes, hogy a nyomtatás milyen mértékben követ korunkban a közreadás funkciója mellett használati célokat is (zacskók, dobozok feliratai stb.). Ki gondolhatja ennek a nyomtatványáradatnak az elraktározására és megőrzésére? De hol van a határ?

c) *Az értékküszöb.* Ezzel elérkeztünk témáink egyik legnehezebbjéhez, annak a problémájához, hogy mely dokumentumnak van könyvtári értéke. Tipikusan korunk kérdése ez: számunkra azonban kikerülhetetlen. A válasz nyilván nem lehet sablonos, könyvtártípusonként eltérő lesz. A szakkönyvtárak szempontjából a tudományos értékküszöbnek van jelentősége, azt az irodalmat kell gyűjteniök, amely a kutatáshoz ad anyagot (tehát nem harmadkézi, népszerűsítő stb. feldolgozás). A közművelődési könyvtárak szempontjából a használati érték a lényeges. Itt különleges feldolgozást érdemel az „alighasznált” és a „holt” anyag kérdése, amelyek tisztázatlansága máris sok zavart okozott könyvtári életünkben. Legnehezebb a nemzeti könyvtár problémája, ahol sem a használati, sem a tudományos értékküszöb nem elegendő. Itt az „archivális” értéknek kell korszerű értelmet adni.

d) *Állományelemzés.* Ahogy az előző témacsoportban (1.2) a helyzetrajz fő problémája az olvasás volt, itt az állományelemzés lép annak a helyére. Ez épp úgy önálló kutatási terület rangját érdemli, mint amaz. Amit a fentiekben teljesség, kiadványfajok, értékküszöb kapcsán elmondtunk, tulajdonképpen mind állományelemzés, nemcsak gyakorlati vizsgálat. A fentiekhez tehát

ennek hangsúlyozása mellett csak annyit fűzünk hozzá, hogy a részvizsgálatok mellett van olyan elemzés is, amelynek vezető szempontja az állomány egésze (kiegyensúlyozottság, megfelelő arányok az egyes részlegek között, az a bizonyos gyűjteményjelleg). Itt említjük meg, hogy az állományelemzéshez elengedhetetlenül szükséges bizonyos standardjegyzékek kidolgozása.

Kihatások a feltárás módszereire

Korunk könyvtermésének méretei még egy vonatkozásban okoztak földcsuszamlást a könyvtári életben: a feltárás terén. Itt is teljesen új helyzet alakult ki, s annak jellegével, lehetőségeivel itt is szembe kell néznünk.

a) *Az osztályozás problémái.* A könyvtártudomány keretében azért lett főfontosságú ágazattá az osztályozás, mert ez van hivatva rendet teremteni a kiadványok különben áttekinthetetlen dzsungelében. A mai helyzet még csak nem is hasonlítható a hajdanihoz. Hogyan is lenne ahhoz mérhető, mikor a mai osztályozás pár tucat általános kategória helyett a tudományok túlspecializált, szinte a végtelenségig differenciált tematikájával áll szemben? Az ETO szakaszainak a mennyisége már meghaladja a százezeret, s hasonló nagyságrendben folyik az új szovjet osztályozó rendszer kidolgozása. De a különbség nemcsak mennyiségi. A tudományok differenciálódása nem úgy történik, ahogy a fa ágai szétválnak egymástól, aholis minden hajtás külön él a többi mellett. Itt az új hajtások nemcsak kiválnak, hanem sokszor össze is nőnek egymással, mégpedig nem is egy irányban. Nemcsak az ún. komplex tudományokra jellemző ez, a témák sokirányú összefüggését, kapcsolatait tapasztalhatjuk a tudomány egész területén. (Egy elemzés szerint az 1950. évi közlemények 85%-ának összetett tárgya volt.) Az új helyzet azonban azt jelenti, hogy az osztályok lineáris elrendezésével, amely a régi osztályozó rendszereket jellemzi, a tudományok összefüggéseit ma már visszaadni nem lehet. (Innen ered a „többsikú” osztályozás, s mindaz a kísérlet, amely a komplex valóságban, sokirányú, keresztül-kasul ágazó összefüggéseivel akarja ábrázolni a tudományos tematikát.) S e minőségi különbség mellett még szerepet kap a megközelítés más módja is. RANGANATHAN szerint az egyik legdöntőbb eltérés az, hogy régen a könyvtári szolgáltatás egységei az átfogó ismerettömbök voltak, ma a szolgáltatás kiterjed az ismeretelemekre is (könyvrészletek, folyóiratcikkek, adatok, egyes megállapítások stb.).¹⁰ Következésképp az osztályozás számára is az elemeket feltáró eljárás a parancs, a mélységbe kell hatolnia („mélységi osztályozás”). Mindez csak fokozza az elmondottak súlyosságát.

Nyilvánvaló, hogy az új helyzetben nemcsak a gyakorlati osztályozás (a „szakozás”) a könyvtárosok feladata, hanem tisztázniuk kell az osztályozás elméleti kérdéseit is. Ma már az *osztályozáselméletnek* hatalmas irodalma van. Ezen belül nem kis feladatok várnak reánk is, minthogy a szocialista tudományrendszerkezés egyre sürgetőbb. A külföldi idealista és practicista irányzatokkal szemben („az osztályozás pusztá konvenció dolga”), nekünk épp a tudományos osztályozás megteremtésén kell dolgoznunk. Tudománytalan minden osztályozás, amely önkényes, nem a valóságot tükrözi (még ha konvenció szentesíti is), tudományos pedig az, amely a valóság meglévő összefüggésrendszerét adja vissza. A könyvtártudomány feladata az, hogy megoldja a gyűjteményeinkben

¹⁰ RANGANATHAN, S. R.: *Micro thought and its service.* Annals of Library Science. 4. vol. 1957. 123—129. l.

együttlevő hatalmas publikációtömeg áttekinthetővé tételének kérdését, vagyis fedje fel az ott adva levő összefüggéseket. A spekulatív osztályozások kora lejárt, minthogy már folyik a valóságból kiinduló, azt elemző osztályozás, — értve valóságon ez esetben a gyűjteményünkben előttünk levő, írásos, rögzített ismeretek világát. Azzal a jólismert jelenséggel állunk itt is szemben, hogy kezdetben filozófiai keretben jelentkező probléma később szaktudományi jelleggel kerül vizsgálat alá, szaktudományi módszerekkel.

b) *A bibliográfiai nyilvántartás.* V. I. SUNKOV fentebb már idézett beszédében hangsúlyozottan utalt arra, hogy az eddignél nagyobb mértékben és bátrabban kell megvitatásra bocsátani a bibliográfiai elmélet kérdéseit. Szavai értékeléséhez azonban tudni kell, hogy a Szovjetunióban önálló bibliográfiai folyóirat jelenik meg (a *Szovetszkaja Bibliografija*), s a beszédet megelőzően 1959-ben külön bibliográfiai konferencia zajlott le. De még ehhez a helyzethez képest is fokozni kell az elméleti munkát! Mit szóljunk akkor mi a mi oly vékonyan csörgedező bibliográfiaelméleti tevékenységünkkel? Igaz, hogy a téma fontossága nálunk is benn van a köztudatban (ezért nem is kell itt sokat időznünk), csak a szükséges tanulmányok maradnak el mégis csodálatos módon.

Pár kérdésre kell felhívunk a figyelmet.

Az egyik a bibliográfiai feltárás *szélessége*. Amit fentebb a könyvtermés alakulásával kapcsolatban mondtunk, az mind bibliográfiai probléma is: a mennyiségi növekedés a hagyományos bibliográfiai kereteket feszegeti, a műfaji eltolódás új feldolgozási gondokat okoz stb. Mi modern értelemben véve a bibliográfiai nyilvántartás elengedhetetlen anyaga, ez a kérdés. Kiemelendők az új típusok: sokszorosítványok, félig publikált és nem publikált anyag stb.

Foglalkozni kell a feltárás *mélységével* is a fent említett RANGANATHAN-féle megjegyzés szellemében. A helyzetet az teszi nehezzé, hogy egyszerre kell szélesíteni is, mélyíteni is a feltárást. Hogy birkóznak meg ezzel a bibliográfiák?

Nagy probléma a bibliográfiai *átfutás*. Tisztáznunk kell, hogy tudományáganként és bibliográfiai típusonként mennyi az az idő, amíg a publikációkról az adatok bibliográfiailag hozzáférhetőek.

Gondos elemzést igényelnek az egyes bibliográfiai *műfajok*. Külön kell foglalkozni a szakbibliográfia, az ajánló bibliográfia, a nemzeti bibliográfia, a személyi bibliográfia stb. kérdéseivel, funkciójával, szerkezetével. Eközben döntő szempontként érvényesüljenek — itt is, de egyebütt is — a szocialista társadalom szükségletei.

A bibliográfiai munka általános kérdéseinek (célkitűzés, funkció, tartalom, forma) vizsgálata mellett foglalkozni kell a bibliográfiák tipológiájával, a nemzeti bibliográfia korszerű funkcióinak tisztázásával, a szakbibliográfiák és az ajánló bibliográfiák differenciált típusaival, a közművelődési, illetve a tudományos és szakkönyvtári hálózatok bibliográfiák iránti igényeivel, a bibliográfiák felhasználásával az egyes könyvtártípusokban, illetve az egyes olvasórétegek által. Fontos feladat a rejtett bibliográfiák, a folyóiratmutatók és a bibliográfiai hivatkozások problémáinak tanulmányozása.

c) *Dokumentáció* : *referálás és gépi irodalomkutatás.* Nincs időnk, hogy részletesen foglalkozzunk azzal, hogyan nő át a bibliográfia — épp korunkban — dokumentációvá. Míg a feltárás bibliográfiai szakaszában az olvasó megelégszik azzal, hogy segédeszközt kap, jegyzékbe foglalják számára az irodalmat (de maga választ!), hovatovább a jegyzékek sem elegendők, a válogatást is egyre jobban áthárítja az őt kiszolgáló apparátusra. (Minél nagyobb özőnnel s minél gyorsabb iramban jönnek a publikációk, annál gyorsabb ez a

folyamat; magától értetődően elsősorban a természettudományok és a technika területén élesedett ki a helyzet.) A dokumentáció tehát korszerűséget, válasz arra az igényre, hogy összeköttetést teremtsünk a messzemenően differenciált olvasói, kutatói igények és az ugyancsak hatalmasan specializálódott publikáció-tömeg között.

Arra sem kell sok szót vesztegetnünk, milyen széles kutatási területté nőtte ki magát az utóbbi években a dokumentáció. Önálló folyóiratai vannak, konferenciák egész sora foglalkozik kérdéseivel, elég itt csak az 1958. évi washingtoni Nemzetközi Tájékoztatási Konferenciára utalnunk. Nyilvánvaló, hogy számunkra is komoly konzekvenciák adódnak ebből a helyzetből, ha nem akarunk lemaradni.

A bibliográfiai címjegyzékek elégtelensége mindenekelőtt a referálás elterjedését váltotta ki. Ezért először mi is ezt a témakört szeretnénk kutatóink figyelmébe ajánlani. Szükségünk van a hazai helyzet feltárására tudományáganként részletezve, a hazai és külföldi referálás viszonyának tisztázására (a kettős feldolgozás indokoltsága vagy feleslegessége), az egyes típusok elemzésére s itt a tárgyi hűség vizsgálatára.

A dokumentációban egyre inkább súlyponti helyet kap a gépi irodalomkutatás, értve ezen a kivonatoknak egy mesterséges „gépi” nyelvre való áttételét, a kódrendszerek kérdését, a különféle válogatási eljárások vizsgálatát. A súlyponti jelleg szembeötlő volt a washingtoni konferencia tematikájában, s jól látható a szovjet kísérletekben is. (G. I. GOL'DGAMER: „Meg kell teremtenünk a feltételeket a tájékoztató munka gépesítésére és automatizálására, amely lehetővé teszi, hogy tízszeres, százszoros és ezerszeres gyorsasággal tudjuk végezni a szükséges anyag feldolgozását és kikeresését”.¹¹) Természetesen mi a Szovjetunió és az Egyesült Államok szintjén nem foglalkozhatunk a kérdéssel. Azonban mégsem mondhatunk le arról, hogy lépést tartsunk a fejlődéssel. Pár kiválasztott szektorban kutatásokat kell végeznünk elsősorban az olcsóbb lyukkártya megoldásokkal, de legalább egy területen a Filmorex rendszerű fotoszelekcióval is, ha az elektronikus gépekről még le is kell mondanunk.

A dokumentáció terén továbbmenően fontos témák a dokumentációs feldolgozások és szolgáltatások tipológiája, a szolgáltatások hatékonysága, a feldolgozások minőségi és mennyiségi viszonyai, a dokumentáció iránti igények felmérése. Foglalkozni kell a társadalomtudományi dokumentáció és a természettudományi-műszaki dokumentáció sajátos problémáival, a dokumentáció kutatásfejlesztő és termelésfejlesztő feladataival és szerepével, a dokumentáció terminológiájának kérdéseivel.

Történeti kutatások

Mínt hogy elméleti vizsgálódásaink középpontjában a bonyolult mai helyzet áll, a történeti kutatásban is azt kell előtérbe helyezni, amely ennek megértését elősegíti. Három témakört különösen ki szeretnénk emelni.

a) Fel kell dolgozni a *modern magyar könyvtörténetet*. Mínt hogy a betű igazán társadalomformáló erővé az írás-olvasás általánossá válásával lett, az utolsó száz év kiemelése ebben a vonatkozásban is indokolt. Az utolsó száz

¹¹ GOL'DGAMER, G. I.: *Informacionno-bibliograficeszkaja rabota — vazsnüj etap naucsnogo iszszledovanija*. Szov. Bibliogr. 1959. 5. No. 27. 1.

évben alakultak ki a kapitalista nagyvállalatok, a modern sajtó. A technikai fejlődést épp úgy meg kell rajzolni, mint a tartalmat, vagyis a különféle irányzatok harcát, a kiadványfajok differenciálódását ugyanúgy, mint a példányszám alakulását. Természetesen rendkívül fontos feladat külön a felszabadulás utáni korszak könyvtörténete, itt az új, szocialista tendenciák kimutatása.

b) Meg kell írni könyvtáraink *állományának* történetét. Először ezt a munkát az egyes könyvtárak keretében kell megkezdeni, később lehet az általános fejlődés megrajzolására vállalkozni. A kérdések, amelyekre feleletet akarunk kapni, nagyjából a következők: hogyan alakultak koronként a gyarapítás szempontjai, mi indokolta a változást (pl. néha csak az új vezető más tudományszakja); milyen volt a gyűjtött, profilba tartozó anyag teljessége, értéke (pl. az OSzK esetében a Hungaricáé, a Műegyetemi Könyvtár esetében a műszaki irodalomé); az egyes kiadványfajok aránya hogyan módosult; mi volt az aktív és a passzív állománygyarapítás szerepe. Külön és igen fontos kérdés a gyűjtőkör szabályozásának, legalábbis differenciálásának és összehangolásának története.

c) Hangsúly esik a *bibliográfia* történetére. A terület nagysága miatt itt is felbontva kell kézbevenni a feladatot. Lehetséges időbeli bontás (pl. a szakbibliográfia története a két világháború között; a szakbibliográfia története a felszabadulás óta). De szükséges tudományáganként is differenciálni (a társadalomtudományok bibliográfiája, a természettudományok bibliográfiája stb.). Mindenütt ki kell terjeszkedni a felölelt anyagra (rámutatva a kihagyottra is!), a szempontokra, a feldolgozási módszerekre, a szerkesztők, kiadók jellegzetességeire. Külön téma a hazai referálás története, először nyilván ez is tudományáganként megközelítve (pl. a műszaki, a mezőgazdasági, az orvostudományi referálás története).

Kiegészítőleg kell foglalkozni a régi könyvtörténettel. Kiemelendő szerepet kell biztosítani a RMK-problémakörnek (elvi kérdés: fenntartható-e a SZABÓ Károly féle elhatárolás), s be kell fejezni az ősnymtatványkatalógust.

1.4 A könyvtári munka szervezése. Módszertani kutatások

A könyvtári módszertannak (amelyet másképp alkalmazott könyvtár-tannak is nevezhetünk) igen sok tétele ki van már dolgozva, koránt sincs szándékunk itt őket számbavenni. Mi most csak azokkal az időszerű, vizsgálatot érdemlő kérdésekkel akarunk foglalkozni, amelyeket indokol az alábbi három szempont valamelyike: a) a szocializmus építése, b) a gazdaságosság, c) a korszerűsítés, a minőségi színvonal emelése.

A szocializmus építésének követelményei

a) *Az olvasóközönség szélesítése.* A szocializmus lényegéhez tartozik hogy a lakosság egyre nagyobb tömegeit vonja be a művelődésbe, míg végre a „műveletlen rétegek” régi fogalmát teljesen ki is küszöböli. Hogy ez sikerüljön, ahhoz — tanulmányozás, kísérletezések útján — meg kell találnunk azokat a legjobb módszereket, amelyek biztosítják a nagyobb olvasóközönség beszervezését

földrajzi vetületben: pl. Budapest — vidék

kor szerint: pl. gyermekek — öregek

társadalmi csoportok szerint: pl. szakmunkások, parasztok, agronómusok.

Nyilvánvaló, hogy előzetesen meg kell teremteni az olvasási egyenjogúság feltételeit, de ehhez is tisztázandók a módszerek (bibliobusz?), és tisztázni kell alapvető kérdéseket (pl. a könyvtári nyilvánosság fokozatai és formái). A szóban forgó kérdéskörben különös hangsúly esik az olvasókkal való bánásmód kérdésére (ifjúság, nők, még alig olvasó parasztok stb. megközelítése).

b) *Irodalompropaganda a tömegek között.* 1945 után a szocialista irodalompropagandának számos formáját vezették be: nagy számmal jelentek meg az ajánló bibliográfiák különféle típusai, több könyvtárunk próbálkozott az egyéni olvasófüzettel stb. Ezek a kísérletek azonban nem váltották be a hozzájuk fűzött reményt. Ha más nem, ez maga figyelmeztethet arra, mire vezet a pusztágyakorlat! Már KÓHALMI Béla megállapította ezelőtt öt évvel az ajánló bibliográfiáról: „A nagy lendülettel megindult állami népművelő munka egyszerűen átvette ezt a Szovjetunió könyvtári gyakorlatába begyökerezett intézményt anélkül, hogy a valóságos szükségletet, egyes olvasórétegek igényeit, az olvasás irányát kinyomozta volna. . . . Tapasztalatlan népkönyvtárosaink jórésze nem tudott mit kezdeni az ajánló bibliográfiák áradatával: feldolgozni még nem tudta. Még kevésbé használhatták fel az új olvasók; jórészüket meg se érintette még népművelő munkánk.”¹² Most módszeresebben kell újra kezdenünk, s jobban meg kell alapoznunk, ami első menetben nem sikerült. Számba kell tehát vennünk az önképzés jelenlegi formáit Magyarországon, az útbaigazítás iránt jelentkező szükségleteket. Hozzájuk képest kell megvizsgálunk az ajánló bibliográfia típusait s lehetőségeit. Igen fontos kötelezettség a bibliográfiák hasznosításának állandó figyelése. Ami az irodalompropaganda *szóbeli* formáit illeti, ugyancsak a megfigyelésen és kísérletezésen kell kezdeni. Különösen fontos kérdés, hogy milyen formában és mértékben valósítható meg az olvasók egyéni irányítása (részkérdések: mi a cél, milyen szinten lehetséges, milyen módszerek vezetnek célhoz, mik a feltételek — pl. személyzet! —?). A formák szerinti vizsgálatot ki kell egészítenie a *tartalmi* propaganda vizsgálatának. Itt a kérdések a következők: hogyan lehet eredményesen propagálni a politikai irodalmat? munkások közt a szakirodalmat? stb.

c) *A tudományos kutatás és a termelés támogatása.* Amilyen fontos szocialista feladat a tömegek körében az olvasás propagálása, épp olyan jelentős a másik ősi könyvtári feladat is: a tudományok támogatása. Ha a második témacsoportban felvetettük a bibliográfia elméleti kérdéseit, s az imént szóltunk az ajánló bibliográfiáról, fűzzük hozzá: a szakbibliográfiának is megvannak a módszertani kérdései. Sajnos, az a kötelezettség, amelyet KÓHALMI Béla idézett előadásában e vonatkozásban elénk vázolt, még mindig változatlanul fennáll. (Ő így írt: „A szakbibliográfiák módszertanának kidolgozása kétségkívül ránk váró feladat . . . ezeket minden tudományág számára történeti kialakulásuk, társadalmi funkciójuk, céljuk, más tudományokkal való kapcsolatuk, más tudományba való átnövésük és a saját belső fejlődési törvényük figyelembevételével külön-külön kell kidolgozni.”¹³ Semmit nem tehetünk hozzá.) A szakbibliográfiák módszertanát ki kell egészítenie a tájékoztatás (dokumentáció) módszertanának. Természetesen itt sincs generális megoldás, tudományáganként külön kell a választ megadni. Vannak problémák munkaáganként (pl. az aktív dokumentáció formái és határai). Külön fejezet (és az egyik legjelentősebb) a felhasználás módszertana és vizsgálata. Igen fontos téma az együttműködés

¹² *I. m.* 361. l.

¹³ *I. m.* 362. l.

kérdése a tájékoztató szolgálatban. Végül e keretben vetődik fel — nagy hangsúllyal — a könyvtárnak mint „kutatási helynek” a problémája.

d) *A nevelés és oktatás támogatása.* Analóg módon kell kidolgozni, hogy miképpen működhetik közre a könyvtár a nevelésben és oktatásban. Fontosabb kérdés: az iskolai könyvtár és a gyermekkönyvtár, ifjúsági könyvtár eltérései, a rendszeres olvasásra való nevelés, szocialista erkölcsre való nevelés olvasmányok által.

e) *A könyvtáros munkája és képzése.* A szocializmus építésének minden területen megvannak a személyi feltételei, így van ez a mi munkánkban is. Éppen ezért, ha vizsgáljuk módszereinket főfunkcióink szerint, az is tisztázásra vár, milyen könyvtárosokat igényelnek ezek a funkciók. Megint csak a differenciált vizsgálat vezet célhoz. A kérdést tehát így kell felvetni: mit kell nyújtania a könyvtárosnak

a vállalati szakkönyvtárban,
az egyetemek intézeteiben,
a járásszékhelyeken stb.

Ahhoz képest, amit nyújtania kell, meghatározandó, hogy mit kell tudnia (képzettség), milyenek legyenek a képességei (adottság).

A gazdaságosság

Gazdaságosságon azt értjük, hogy minél kevesebb idő, energia, költség ráfordításával érjük el a célt. Gazdaságosság az is, ha ugyanazzal a ráfordítással minőségileg magasabb eredményhez jutunk. Ezek a követelmények érvényesek a könyvtári munkára is.

a) *Munkaszervezési problémák.* Könyvtárainkban nincs túl nagy becsé a munkaszervezési kérdéseknek, ezért ritkán vizsgáljuk őket a kellő elmélyedéssel és színvonalon. Pedig olyan alapvető kérdések várnak tisztázásra, mint pl. az, hogy hol milyen *felépítés* a helyes. Lehet tagolni ugyanis a munkát feladatok szerint (gyarapítás, feldolgozás, az olvasók kiszolgálása stb.), de lehet tudományszakok szerint is, kiadványfajok szerint is (mint az OSzK tárai) stb. Úgy vélem, a szakosítás kérdése egyszerre több vonatkozásban is vizsgálatra vár. Foglalkozni kell pl. a berlini Staatsbibliothek szakreferensi megoldásával. S ha a könyvtár egész szerkezete nem is tagolódik szaktudományonként, fel kell vetni a problémát egyes osztályokon belül (szakosított feldolgozás, szakosított olvasószolgálat). Külföldi könyvtárak szép eredményeket érnek el a szakosított és komplex feldolgozással (nem külön címleíró és szakozó, hanem más-más szakképesítés és együtt címleírás, szakozás). Foglalkozni kell továbbmenően a könyvtári tevékenység *mutatószámainak* kidolgozásával, a könyvtárosok rétegződésével (tudományos könyvtárosok, középkáderek, technikai személyzet, kiegészítő személyzet), a könyvtári munkakörökkel, a munkakörök leírásával, a szoros értelemben vett könyvtári *statisztika* feladataival és módszereivel.

b) *Racionálisabb állománygyarapítás.* A második témacsoport mondani-valói után szinte felesleges hangsúlyozni, milyen fontos e vonatkozásban a helyes módszerek kidolgozása. A főfeladat a *gyűjtőkörrel* kapcsolatos problémakör kidolgozása (nemcsak egyes könyvtári, hanem hálózati vonatkozásban is, sőt vizsgálva az esetleges nemzetközi kooperáció lehetőségeit is). Hogy a funk-

ciónak a gyakorlatig való levitele mennyire hiányzott, hogy a könyvtárosok elvi tisztázás nélkül milyen sokáig s milyen jóhiszeműen folytathatnak egy pusztán öröklött gyakorlatot, azt talán éppen a beszerzési munka mutatja legjobban. Komoly problémaként jelentkezik az *állománytípusok* kérdése. Ma már az állomány, mint általános fogalom, meghaladott. Sajátos típusok alakultak ki: falusi, kisvárosi, nagyvárosi, vállalati, egyetemi központi, egyetemi intézeti stb. Ezeket mindet vizsgálat alá kell vetni a funkció szempontjából: mire képesek, mire nem. S meghatározni, mi a jó, a megfelelő típus. Világszerte vitatott kérdés az *állománycsökkentés*, selejtezés. Nálunk főleg a közművelődési könyvtárakban vált akuttá az ügy, de korántsem korlátozódik rájuk.

c) *A katalógusfejlesztés kérdései.* A katalógusok terén a gazdaságosság mind az idő, mind a munkaerő, mind a költségek tekintetében hosszabb idő óta döntően jelentkezik. Régen leszoktunk arról, hogy minden elképzelt ideális igénynek eleget próbáljunk tenni. (Pl. hiába kívánnák az olvasók a folyóiratcikkek és újságcikkek katalógusát.) Minthogy azonban a lemondás inkább a kényszerhelyzetbe való belenyugvásként, mintsem elvi alapon történt, az első kérdés, amit tisztázni kell, ez: *mit tartalmazzon a katalógus?* Megint, most gyakorlati szempontból, a kiadványfajok kérdésével kell szembeélnünk (kísnyomtatványok, sokszorosítások stb.). Megválaszolandó a kérdés külön katalógusfajonként is (pl. tartalmazza-e a szakkatalógus is valamennyi kiadást, utányomást stb.). Külön, nehéz kérdés, mit öleljen fel az ajánló katalógus. A következő kérdéskör a *feldolgozás módszereit* érinti. Foglalkozni kell a teljes és egyszerűsített feldolgozási eljárásokkal, a katalógizálás nélküli feldolgozással, a részletes katalógizálási szabályzattal és példatárral, a könyvtári és bibliográfiai címleírás sajátosságaival, az egyes kiadványfajták különleges címleírási problémáival, a testületi szerző fogalma köré csoportosuló aktuális elvi és gyakorlati kérdésekkel. A szakozás tekintetében meg kell vizsgálni, milyen az ETO használat a könyvtárainkban. (Melyik táblázatnak mi a szerepe, jól alkalmazták-e, milyen hibák, eltérések jelentkeznek, főleg a segédtáblázatok tekintetében?) De nem kevésbé fontos a szakkatalógus szerkesztésének kérdése. A feldolgozásnál is mindig két szempontból kell megítélnünk a helyzetet: 1. az anyag, 2. a használók szempontjából. Sajnos még teljesen elhanyagolt — viszont annál fontosabb — kutatási terület a *katalógusok használatának* részletes tanulmányozása és mélyreható elemzése jól átgondolt és hosszabb időt felölölő kísérletsorozat alapján. Könyvtárügyünk differenciáltsága megkívánja, hogy foglalkozzunk a feldolgozás különféle válfajaival, ahogy az egyes könyvtártípusok szerint eltérnek (színvonal, tempó, kapacitás, technika stb.). Ez vezet el a katalógus *gazdaságosságának* vizsgálatához (költségelemzések).

Mielőtt a gazdaságosság kérdését lezárnók, annak illusztrálására, hogy milyen horderejű problémának tekintik ezt világszerte, felsorolunk pár témát, amelynek kutatása az amerikai Könyvtárfejlesztési Tanács megbízásából folyik.¹⁴ Ilyenek: az egyetemi könyvtárak folyamatos selejtezésének problémája (50 000 dollár — Yale University), az előzetes katalógizálás (58 000 dollár — Library of Congress), a könyvek helyproblémáinak korszerű megoldása (50 000 dollár — Yale University), a nagy tudományos könyvtárak anyagának felhasználása (40 000 dollár — University of Chicago) stb.

¹⁴ Council on Library Resources Annual report. 1—3. 1956/1957—1958/1959. Washington, 1957—1959. 3 db.

A korszerűsítés szempontjai

A korszerűsítésen részben azt értjük, hogy vegyük át a külföldnek a mi színvonalunkat meghaladó eredményeit, de azt is, hogy nézzünk szembe a korproblémákkal magunk, s keressük meg a mai, kielégítő, korszerű megoldásokat.

a) *A hálózat és a kooperáció.* Könyvtárügyünk legmodernebb, alapvető elve a hálózati elv. Azonban nem elég azt deklarálni, részleteiben is ki kell dolgozni, hogy *hogyan oszlanak meg a funkciók*, ha a könyvtári életet egymást magukba foglaló egységekbe szervezzük. Mik tehát a helyi, mik a hálózati, mik az országos szintű feladatok, — ez a kérdés. Például az állománygyarapítást véve: mi a helyileg szükséges, ott alkalmas vagy fordítva: ott felesleges irodalom, mit kell gyűjtenie a hálózati központnak, s mi szükséges csupán országos szinten. Ugyanígy jelentkeznek a kérdések a feldolgozás, a bibliográfiai munka stb. tekintetében. Hangsúlyozottan fontos téma a raktározásé (helyi raktár, hálózati raktár, országos tároló raktár). A hálózaton belül másik témakör a *hálózat gondozásának módszertana*. A harmadik: *a központi szolgáltatások módszertana*. Itt a központi feldolgozás, könyvtárközi kölcsönzés, központi katalógusok stb. témái vetődnek fel. Az utóbbit véve: nagyon kívánatos lenne az igénybevétel elemzése (a cédulák élő és holt része). Elemezni kell a negatív eseteket is, igen fontos tanulságok adódhatnak belőlük 1. a KK felé (a művek tulajdonképpen megvannak, csak nincsenek bejelentve), 2. a könyvtárak felé (hiányos állomány). A *kooperáció* tekintetében elsősorban a közművelődési könyvtárak és szakkönyvtárak együttműködését kell vizsgálni. További téma ugyanazon hely (község, város) könyvtárainak együttműködése.

b) *Könyvvédelem.* Sajnos, nemesak a szükségletekhez, lehetőségeinkhez képest is rendkívül el vagyunk maradva Nem ismerjük könyveink papírtípusait s azok tartósságát, nem foglalkozunk tudományos színvonalon a romlás megelőzésének, a papír tartósságának kérdéseivel. Ugyanezt mondhatjuk el a kötésekről stb. Sürgős feladat tehát az országos jellegű korszerű könyvegészségügyi laboratórium megteremtése. Ez foglalkozhatna a restaurálás elvi kérdéseivel is. Ki kell dolgozni továbbá a raktározás egészségét hazai viszonyainkra vonatkozólag.

c) *Mikrofilm.* Mint a könyvvédelem tekintetében, mindenekelőtt itt is fel kell dolgozni a legjobb külföldi eredményeket. Foglalkoznunk kell a tekerős, a filmesik, a mikrolap és a mikrokártya előnyeivel és hátrányaival. Kísérleti alapon kell felderítenünk a mikrofilm alkalmazhatóságának határait.

2. A kutatási terv szintekre bontása

A feldolgozandó tematika olyan széleskörű, hogy eredményeket csak könyvtárosaink széleskörű bekapcsolódásától várhatunk. De sok esetben a témák jellege is olyan, hogy a decentralizált kutatást igényli. Éppen ezért azt javasoljuk, hogy a kutatás négy szinten induljon meg, válasszuk külön azokat a témákat, amelyeket 1. még országos szinten sem tudnak megoldani, vagyis nemzetközi kooperációt igényelnek, 2. az országos feladatokat, 3. a hálózatiakat és 4. a helyieket. Nyilvánvaló, hogy pl. a magyar könyvtártörténet megírása országos feladat, a mezőgazdasági könyvtáraké hálózati, a budapesti Egyetemi Könyvtaré helyi. Elgondolásunk érzékeltetésére szolgáljanak a további példák:

Nemzetközi kooperációt igénylő témák : A könyvtártudomány enciklopédiája (a fő témák kooperatív kidolgozása egy közösen kiadandó gyűjtemény számára); a dokumentáció gépesítése; könyv egészségügy; mikrofilmtechnika; szabványosítás; ősnymtatvány- és régi könyv-kutatás.

Országos témák : könyvtárelmélet, a szocialista irodalompropaganda általános kérdései, a modern könyvtermés analízise, az országos helyzetrajz, a bibliográfia elmélete, a tájékoztatás (dokumentáció) elmélete, a munkaszervezési kérdéskör, az országos könyv- és könyvtártörténet.

Hálózati témák : hálózati helyzetrajz, a gyűjtőkör vizsgálata, szakági dokumentáció, a dokumentáció hasznosítása, a hálózat módszertana, a hálózati könyvtárügy története.

Helyi témák : olvasóvizsgálatok, állományelemzések, katalóguselemzések, helyi bibliográfiák, táj- és helyismereti munka, egyes könyvtárak története, könyvtárosok életrajzai.

Azt javasoljuk, hogy központilag csak a két felső szint tematikáját dolgozzuk ki.

3. Szervezési feladatok

3.1 A kutatási szervezet

Az ismertetett távlati kutatási tematika felvázolja azokat a kereteket, amelyen belül a könyvtártudományi kutatásnak a következő időben ki kell bontakoznia. A vizsgálatok, témák kitűzése nyilvánvalóan a legelső és talán legfontosabb lépés a kutatás színvonalának és eredményességének fokozása érdekében. Világos azonban, hogy a kutatási feladatok kitűzése *szükséges, de nem elegendő* feltétele a könyvtártudományi kutatások fellendítésének, hiszen ehhez számos — szervezeti jellegű — kérdést is meg kell oldani.

A tudományos kutatás szervezése nagyon bonyolult feladat, amelynek során kedvező feltételeket kell kialakítani ahhoz, hogy a kutatásra képes és alkalmas szakemberek eredményes kutató tevékenységet folytathassanak. A kutatás szervezésének módja elválaszthatatlanul összefügg a kutatási terület jellegzetességével. Gondoljunk ezzel kapcsolatban például a természettudományi kutatás, a műszaki kutatás, a társadalomtudományi kutatás egymástól teljesen eltérő követelményeire és feltételeire.

A könyvtártudományi kutatás jellegzetessége, hogy többnyire nagyon szorosan kapcsolódik a tényleges könyvtári tevékenységhez. Ezért ezeket könyvtárakban dolgozó szakemberekre kell bízni, akik biztosítani tudják a kapcsolatot a kutatások során feldolgozott elmélet és a könyvtári tevékenységük során folytatott gyakorlat között.

Vannak azonban olyan kutatási feladatok, amelyek mintegy *alapkutatás* jellegűek, nem kapcsolódnak annyira szorosan tényleges könyvtári munkához, mint az előzőekben említett kutatások. Ezeket a kutatásokat folytathatják akár olyan könyvtárosok, akik az egyes könyvtárakban dolgoznak, akár pedig olyan kutatók, akiket egy másféle szervezeti keretben fognak össze. Miután az ilyen jellegű kutatások a könyvtárügy legalapvetőbb kérdéseinek *sokoldalú* tisztázását kívánják, általában célszerűnek látszik az idevágó kutatási erőfeszítéseket szervezeten *összefogni*.

Látható, hogy a könyvtártudományi kutatás területén is felvetődik — akár csak más tudományágak területén — a kutatások centralizálásának vagy decentralizáltságának kérdése.

Sem a teljes centralizálás, sem a teljes decentralizálás nem látszik célszerűnek és megoldhatónak a könyvtártudományi kutatással kapcsolatban. A centralizálás, vagyis a kutatások összevonása feltehetően növelné ugyan bizonyos vonatkozásban a kutatások eredményességét és hatékonyságát, azonban magában rejtene az azt a veszélyt, hogy megszakad, de legalábbis meglazul az elmélet és gyakorlat kapcsolata. Megoldhatatlannak látszik a káderkérdés is, hiszen nem lehet a könyvtárakban dolgozó kutatókat a könyvtárügy sérelme nélkül kiemelni a könyvtárakból és egy központi kutatási szervbe tömöríteni. Másfelől azonban nem vezetne eredményre a könyvtártudományi kutatótevékenység teljes decentralizálása sem. Ezzel kapcsolatban vannak már kedvezőtlen tapasztalataink, hiszen a jelenlegi helyzet lényegében a kutatások decentralizálását tükrözi.

Az előzőkből kikerekedő kép szerint legcélszerűbb a jelenlegi helyzetben olyan szervezet kiépítése, amelyik egyesíti a centralizálás és decentralizálás előnyeit, és lehetőség szerint kiküszöböli hátrányait.

Elgondolásunk szerint továbbra is a könyvtárakban kellene végezni — a helyi témákon kívül — a könyvtári gyakorlattal legszorosabban összefonódó *alkalmazott* tudományos kutatásokat, míg emellett kislétszámú, de erős központi szervet kell létesíteni kettős feladattal. Egyik feladatként adódik a *könyvtártudomány elméleti kutatásainak végzése*, tehát olyan kutatók, amelyek a könyvtárügy legalapvetőbb problémáit tárják fel és oldják meg, és amelyek feldolgozása kihat az alkalmazott kutatások egész sorozatára. Második feladatként járulna ehhez a kutatások *szervezeti összefogása* és irányítása.

Központi szervként a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártudományi Bizottsága és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ jönnek tekintetbe. Az elsőnek főleg elvi, az utóbbinak operatív szerepet kell ellátnia. A feladatok a következők:

- a könyvtártudományi kutatás országos távlati tervének összeállítása;
- a kutatások részletes tématerveinek feldolgoztatása, értékelése, véleményezése, közzététele;
- a kutatásokról készülő beszámolók feldolgozása, értékelése, közzététele, kutatási eredmények kiadása;
- a könyvtártudományi kutatás elvi, módszertani és szervezeti kérdéseinek feldolgozása;
- rendszeres tájékoztatás nyújtása a könyvtártudományi kutatásokról;
- a kutatókkal való közvetlen foglalkozás (tanácsadás, szakmai és módszertani segítség) megszervezése;
- kutatási ügyekben véleményezés, tanácsadás, javaslattevés az érdekelt állami és társadalmi szervek számára;
- pályázatok kiírása, lebonyolítása.

A könyvtártudományi kutatások szervezéséhez és irányításához nem elegendők a KMK és az egyes könyvtárak és intézmények közötti hivatali kapcsolatok, annál sokkal közvetlenebben működő szervezetet célszerű kialakítani, egyrészt a Könyvtártudományi és Módszertani Központ és a kutatók, másrészt a kutatók egymás közötti kapcsolatainak kiszélesítésére.

Elgondolásunk szerint a Könyvtártudományi és Módszertani Központnak *kutatási* tanácsadó, véleményező és bíráló *bizottságokat* kellene alakítania, amelyek alkalmasak volnának arra, hogy biztosítsák a szoros kapcsolatot az

operatív irányító központ és a decentralizált kutatók között, és így segítsék érvényre juttatni a kutatási tervek végrehajtására vonatkozó elgondolásokat. Ezek a bizottságok, amelyekben a legkiválóbb, legtapasztaltabb kutatók foglalnának helyet, állandó szoros kapcsolatot tartanának fenn a különféle könyvtárakban működő kutatókkal, és megfelelő szakmai, ideológiai és módszertani támogatásban részesítenék azokat. Alkalmas forma volna ez a rokontémákon dolgozó kutatók összefogására, tevékenységük egyeztetésére és összehangolására, valamint a vidéki kutatók tevékenységének megkönnyítésére.

Elgondolható volna, hogy a szervezendő kutatási bizottságok egyben a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártudományi Bizottságának albizottságaiként vagy munkabizottságaiként működnének. Ez a szervezési mód jelentősen megnövelné a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártudományi Bizottságának jelenlegi elég szűk bázisát, és megnövelné elvi irányításának hatékonyságát.

3.2 A tervszerűség biztosítása

A helyzetképből kiviláglott, hogy könyvtártudományi kutatásunk jelenlegi legsúlyosabb nehézsége a kutatások tervszerűtlensége. A témaválasztás ösztönös jellege folytán nem érvényesültek a kutatásban azok az alapvető szempontok, amelyek egyebekben többé-kevésbé világosan állnak a könyvtári dolgozók közvéleménye előtt.

A távlati kutatási tematika kidolgozása az első lépést jelenti az ösztönösség felszámolásához, a tudatosság érvényrejuttatásához. Kitűzött céljaink eléréséhez azonban a távlati tematikai keretterv még nem elegendő, ki kell dolgozni ennek alapján az előzőkben említett módon a hálózati kutatási terveket és az egyes könyvtárak kutatási terveit is mind távlati, mind pedig éves vonatkozásban.

A kutatási tervek kidolgozása és elkészítése után következik egy fontos lépés, amellyel gyökeresen szakítunk a közelmúlt és a jelen gyakorlatával, és új alapokra helyezzük a könyvtártudományi kutatások szervezeti kereteit. *A kutatási tervek*ből az egyes könyvtárakra háruló *feladatokat* ugyanis *be kell építeni az érdekelt könyvtárak munkatervébe*. Ezzel felemeljük a könyvtári kutatást — akár munkaidőkedvezményel, akár anélkül, de a rendszeres könyvtári munkától függetlenül végzett mellék munka szintjéről — a hivatalos könyvtári munka szintjére, és elismerjük az egyéb könyvtári elfoglaltsággal egyenrangú, az állam, a társadalom szempontjából fontos tevékenységnek. A kutatások ezáltal szilárd alapot nyernek, elvégzésük már nemcsak a kutatók eddig is bebizonyosodott felelősségérzetén, áldozatkészségén múlik, hanem ugyanolyan elbírálásban és támogatásban részesülnek a kutatási feladatok, mint a könyvtári munkatervekben szereplő egyéb feladatok.

A könyvtártudományi kutatásoknak a könyvtárak munkatervébe való beépítése természetesen nagy felelősséget ró a könyvtárak vezetőire. Ennek a felelősségnek meg kell nyilvánulnia a kutatások gondos előkészítésében, folyamatos figyelemmel kísérésében és a kutatók rendszeres beszámoltatásában. A megnövekedett felelősséggel viszont az a nagy előny jár együtt, hogy a könyvtárak vezetőinek alkalmuk nyílik a kutatás tervszerűségének és céltudatosságának fokozására, a témaválasztás meghatározására és a kutatások hatékonyságának fokozására, a kutatási eredmények eredményesebb felhasználására.

A munkatervbe felvett kutatások elvégzéséhez szükséges feltételeket a könyvtáraknak szervezeten kell biztosítaniok. Nem kell külön hangsúlyozni, hogy idetartozik többek között a kutatásokhoz szükséges munkaidő biztosítása is.

3.3 A kutatások színvonala

A kutatásoknak a könyvtári munkatervbe való beillesztése fokozott felelősséget jelent a kutató számára is. Intézményessé kell tenni a kutatások módszeres előkészítését és feldolgozását.

Új kutatások megindítása előtt részletes, ütemezett feldolgozási munkatervet kell készíteni, amelyet a könyvtár vezetője útján véleményezés céljából be kell küldeni a Könyvtártudományi és Módszertani Központhoz. A kutatásnak munkatervbe való felvételét a könyvtár vezetője dönti el a kutatás részletes tematikai és ütemterve, valamint a Könyvtártudományi és Módszertani Központ véleménye alapján. Meghatározott időközökben be kell számolniok a kutatóknak a könyvtár vezetője, illetve a KMK előtt. Ki kell építeni a félévenkénti írásbeli beszámolók rendszerét.

A folyamatban levő kutatások esetében összefoglaló beszámolót kell készíteni a kutatás jelenlegi állásáról, és össze kell állítani a még hátralevő kutatások részletes tematikai és ütemtervét.

A kutatások színvonalának emelését szolgálják azok a viták, megbeszélések, értekezletek, konzultációk, amelyeket a Könyvtártudományi és Módszertani Központ szervez az említett kutatási bizottságok segítségével.

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ további feladatai ezzel kapcsolatban központi dokumentációs anyagok változatos formában való szolgáltatása (belföldi és külföldi szakirodalom, bibliográfiák, referátumok stb.), szükség szerint szakértők bevonása egyéb problémák megoldására. Nagy gondot kell fordítani mindenekelőtt a fiatal kutatók nevelésére, szakmai, ideológiai, módszertani segítésére. Különleges feladatok hárulnak a Könyvtártudományi és Módszertani Központra a vidéken nagyobb vagy kisebb városokban stb. dolgozó kutatók ilyen irányú támogatásával kapcsolatban is.

3.4 Munkaszervezés

Kutatásoknál általában — és így a könyvtártudományi kutatásoknál is — találkozhatunk egyéni és csoportos kutatással egyaránt. Az egyéni kutatás esetén a kutató önmaga dolgozza fel a téma egészét, és igyekszik a problémákat sokoldalúan megvilágítani és megoldani. Csoportos kutatás keretében pedig több hasonló érdeklődésű kutató kollektív munkája nyilvánul meg.

Mindkét kutatási formának van előnye és hátránya. Elsősorban azonban a téma és a feldolgozási szempontok döntik el, hogy melyik kutatási formát célszerű alkalmazni. Vannak témák, amelyek sokoldalú feltárását és feldolgozását kellő színvonalon meg tudja oldani egy-egy kutató is. Vannak viszont olyan komplex kérdések, amelyek vizsgálatához kívánatos kutatócsoport alapítása.

A korszerű könyvtárügy bonyolult kérdéseinek vizsgálatával kapcsolatban egyre inkább terjed külföldön az a nézet és gyakorlat, hogy kutatócsoportok keretében végezzék el a munkát. Példaként megemlítjük a dokumentációs kutatások részére alakult sok külföldi munkacsoportot, az osztályo-

záselmélet terén úttörő munkát végző szovjet, indiai, angol és a nemrég megalakított amerikai munkacsoportot stb.

Ennek megfelelően kell egyes konkrét esetekben eldönteni, hogy egyéni vagy csoportos kutatás alkalmasabb-e az adott téma feldolgozására. Néhány komplex kutatás elvégzésére kutatócsoportot szervez a Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Az első ilyen csoport a katalógizálással kapcsolatos alapkutatások kidolgozására már meg is alakult. A közeljövőben meg kívánjuk szervezni a gépi dokumentációs eljárásokkal és az osztályozáselmélettel foglalkozó kutatócsoportokat is.

3.5 Ösztönzés. Pályadíjak

A súlyponti kutatások ösztönzésére, kutatóink tudományos erőfeszítéseinek a legfontosabb irányokba való terelésére nagyon hasznos módszer pályázatok kiírása. Úgy gondoljuk, hogy évente néhány — nem nagyszámú — pályázat megfelelően előkészített pályázati feltételekkel és pályadíjakkal vonzaná könyvtárosainkat.

A pályázatok kitűzését nyilvánvalóan koordinálni kell a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártudományi Bizottságának pályázati kiírásaival, valamint az Országos Könyvtárügyi Tanáccsal, mint könyvtárpolitikai irányító szervvel.

3.6 Tájékoztatás

A helyzetképből kiviláglott a kutatások koordinálatlan, elszigetelt volta is. Az elszigeteltségen jelentősen segíthetne, és a könyvtártudományi kutatás országos egységét nagymértékben fokozhatná a kutatók — és általában a könyvtári közvélemény — rendszeres tájékoztatása a kutatások helyzetéről és állásáról. Ez a feladat, amelynek megoldására elsősorban a Könyvtártudományi és Módszertani Központ hivatott, a következőket öleli fel:

- a távlati és éves kutatási tématervek rendszeres közzététele mind országos, mind hálózati és helyi vonatkozásban;
- a kutatási témák és a kutatók központi nyilvántartása;
- kutatási hírek rendszeres közlése;
- egy-egy kutatások részletes tematikai és ütemtervének, módszereinek, részeredményeinek közlése;
- egyéni kutatási beszámolók gyűjtése és közlése.

Miután a kutatások a könyvtárak munkatervi feladatai között szerepelnek, összefoglaló kutatási beszámolót kell a jövőben tartalmazniok a könyvtárak és hálózatok jelentéseinek, beszámolóinak, évkönyveinek.

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ évente összefoglaló beszámolót készít a könyvtártudományi kutatásról saját tapasztalatai és a könyvtárak és könyvtárhálózatok jelentései alapján.

3.7 Közreadás

A közreadás terén a jelenlegi helyzetet az jellemzi, hogy párhuzamosan látszólag hármás (de együttesen sem elégséges) tevékenység folyik. Az egyik a *könyvtárak saját*, a másik a *központi könyvtári és könyvtárügyi szervek*, a harmadik pedig a *kiadók* publikációs tevékenysége.

a) *Könyvtárak.* E téren figyelemre méltó szempontnak vehetjük a publikációs tevékenység fejlődését. Ez is azok közé a könyvtári vállalkozások közé tartozik, melyek még egy évtizede (nem is szólva a felszabadulás előtti időkről) nem számítottak a magyar könyvtárak *feltétlenül szükséges* funkciói közé. (Hasonlóan például az olvasószolgálatához vagy a szervezett referenz-szolgálatához stb.). Ma a könyvtárak zöme a jelentkező, a vélt és a várható szükségletektől sarkallva kénytelen egyre nagyobb méretű publikációs tevékenység folytatására. Megvizsgálva a könyvtárak 1959. évi publikációs tevékenységét, azt látjuk, hogy a kiadványok zöme nem könyvtártudományi kérdésekkel foglalkozik, hanem bibliográfiákat, katalógusokat, gyarapodási jegyzékeket stb. ad ki. Ez alapján helyes is így, s valószínű, hogy könyvtártudományi vonatkozásban a jövőben is kis mértékben számíthatunk az egyes könyvtárak kiadói tevékenységére.

b) *Központi könyvtári és könyvtárügyi szervek.* E vonatkozásban első-sorban az Országos Könyvtárügyi Tanács és a KMK jön számításba. Az elmúlt két év folyamán számos könyvtárügyi kiadvány jelent meg a két szerv kiadásában. Elenyésző azonban azoknak a kiadványoknak a száma, amelyeket a könyvtártudomány területén folyó kutatások eredményeinek vagy rész-eredményeinek publikációiként foghatunk fel.

c) *Kiadók.* A könyvkiadók túlnyomórészt bibliográfiákat adnak ki (ezt is igen korlátozott mértékben). A könyvtártudományi kiadványok kis példányszámot igényelnek, s a kiadók — jól érthető okokból — fáznak tőlük.

A periodikus könyvtárügyi kiadványokat részben a könyvtárak publikációihoz, részben pedig a központi könyvtári és könyvtárügyi szervek publikációihoz sorolhatjuk.

Áttekintésképpen az alábbiakban közöljük a három legjelentősebb könyvtári periodikában közölt cikkek mennyiségét 1959-ben.

<i>Magyar Könyvszemle</i>	60 cikk
<i>A Könyvtáros</i>	120 „
<i>Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója</i>	39 „

Nem könyvtári periodikákban 1959-ben összesen 22 könyvtári vonatkozású cikk jelent meg.

Ezek szerint a periodikáktól eltekintve, a könyvtártudományi munkák közreadása még nincs megszervezve. Javaslatunk az, hogy szervezzünk a KMK mellett egy speciális *könyvtári kiadót*, amely a KMK, az OKT és az egyes könyvtárak különböző jellegű kiadványai mellett közreadhatja a könyvtártudomány részeredményeit és végső konklúzióit is.

A kiadói intézmény részletes szervezeti felépítése kidolgozás alatt van.

Mondanivalóim végére értem. Hogy a javasolt kutatási irányok helyesek-e, a súlypontozás megfelelő-e, hogy az itt vázolt szervezeti megoldásokkal egyet lehet-e érteni, a kibontakozó vita lesz hivatva eldönteni.

GÉZA SEBESTYÉN: THE PERSPECTIVE PLAN OF THE THEMES OF RESEARCH IN LIBRARIANSHIP

By way of introduction it is pointed out that there exists a clear segregation also in librarianship between basic and applied research. The former is aimed at throwing light upon general principles and laws, whereas the latter is destined to clear up the practical problems of the „how to do it”, better said, to establish certain rules of procedure on a scientific level. Basic research, for example, can be concerned with the substance or social functions of the library, etc. Applied research deals with questions such as for instance *how* to make literature accessible by the means of catalogues in the best possible manner, *how* to give the best service to people just beginning to visit libraries, and the like. This latter field is also called library methodology. It goes without saying that basic research is not exclusively aimed at the clearing up of general laws in force independently of the social order, but as librarianship is a part of social reality, basic research endeavours to examine its *concrete phenomena changing with time* and its laws of development. Library theory, in the strict sense of the word, therefore, must be complemented by the analysis of the present state (general survey) and the description of historical development, remarking that the analysis of the present state is a historical investigation in itself. Thus, the themes arising in connection with library science can be divided as follows:

- Basic research
 - library theory
 - analysis of the present state (general survey) and history
- Applied research (methodology).

Concerning the *extent* of the investigations, the librarian considers his problems from three angles. (a) He can focus his attention upon the library itself; (b) he may investigate domains closely linked to books and reading, but falling outside the scope of the library (printing, bibliophilism, book distribution etc.); (c) finally, he can examine his problems in the light of social communication processes (books, films, radio, television, etc.). The problem-complex of library, book and communication processes can be represented as three concentric circles: all that is contained in the inner, smaller circle is equally included in the outer, larger ones. Although the suggested research themes are inside the inner circle, i. e. they are primarily concerned with questions touching upon the library proper, still, in dealing with these problems, one must always be conscious of the double background represented by book and communication processes.

With respect to the *priority* to be given to questions in the course of the examinations, those come first that are important from the viewpoint of socialist development.

The submitted plan suggested four principal research subject groups, of which 1 to 3 are concerned with library theory, the 4th group deals with applied library science (methodology). Group 1 covers the theoretical fundamentals, groups 2 and 3 analyse the most important questions relating to the general survey and the history.

1 *Theoretical fundamentals*

The social functions of the library.

Library and society, in particular: (a) the library and bourgeois society; (b) the library and socialist society;

Functions of the different types of libraries. Networks. Relationship between library and other communication processes.

Constructional analysis of the library.

2 *Analysis of reading*

(a) Number of libraries

according to geography (cities, provincial towns, villages)

according to social requirements (extent of library services to research work, to production, to public health, to education, etc.)

(b) Requirements and needs

according to geography

according to the social strata

(c) Utilization

the readers

motives for reading

what do they read?

how much do they read?

(d) Effects of reading

In the field of *historical* research the main task is to clear up the questions concerning the evolution of the present state (public library systems — special libraries), better said, before all the history of the last 100 years is to be elaborated.

3 *Problems relating to modern book production* (General survey and history)

Analysis of modern book production

(a) its quantity

(b) its quality

(c) its subject

The so-called "non-published" material

Two viewpoints should be given special emphasis:

what are the typical current trends?

what are the characteristics of socialist publishing activity?

Effect upon library holdings

(a) The question of completeness

(b) Displacement in the distribution of the different types of publications

(c) The doorstep of scientific, etc., value

(d) Analysis of library holdings

Effects upon the methods of processing

(a) Problems of bibliographical control

(b) Manual and mechanical methods of processing

(c) Problems of classification

In *historical* respect three fields of research must be given special attention:

(a) Modern history of the book (progressive phenomena and socialist trends)

(b) History of the book collections of the single libraries. History of the problem of the field of interest

(c) History of bibliographical processing

4 *Organization of library work* (Methodology)

From among the questions relating to the "how to do it" in library work, the ones that are linked to the following three requirements must be given particular attention:

The building of socialism

(a) Broadening of the reading interest

(b) Propagation of literature (recommending bibliographies, readers' advisory services, etc.)

(c) Services to research and production

(d) Services to education and instruction

(e) The librarian's work and training

Library Economy

(a) Questions of work organization

(b) Increased rationalization of acquisition policies (Types of collections, collection interests, weeding-out, etc.,)

(d) Questions concerning the development of the catalogues (additions to the catalogue, examination of their use, economy in cataloguing, costs).

Modernization

Problems regarding library systems and cooperation: union catalogues, central storage systems, methodology of network maintenance.

Book hygiene (paper protection, restoration etc.,)

Microfilm techniques

It was suggested that the research plan be broken down according to the *levels* upon which the single problems are to be dealt with. Thus, the following distinctions should be made:

1 *Subjects requiring international cooperation*: Encyclopaedia of librarianship (cooperative elaboration of the main themes for a collection to be published jointly); mechanization of documentation; book hygiene; microfilm techniques; standardization; research in relation to incunabula and ancient books (historical bibliography).

2 *National subjects*: (library theory, general questions of socialist book propaganda, analysis of modern book production, general survey on the national level, theory

of bibliography, theory of documentation, the question-complex of work organization, national historical bibliography and library history).

3 *Subjects in connection with the library systems* (survey of the systems, examination of collection interests, special documentation, utilization of documentation, methodological problems, history of library systems). It should be observed that in Hungary the libraries are grouped into systems (e. g. there exist technical, agricultural, school library systems etc.).

4 *Local subjects* (examination of readers, analyses of library stocks, of catalogues, local bibliographies, regional and local research subjects, history of single libraries, biographies of librarians).

Finally, the plan submitted contained proposals regarding the most important organizational questions. Concerning the problem *centralization — decentralization* it was suggested that the majority of the research themes, in first line those concerned with methodology, be elaborated also in the future by the libraries themselves (that is to say in a decentralized way), but under effective professional central guidance. For this latter task the Committee of Library Science of the Hungarian Academy of Sciences and the Centre of Library Science and Methodology (the latter within the frame of the National Széchényi Library) have been envisaged. *Systematic* work must be ensured; arrangements should be made that the research work for which the plan provides be given at least as much support by the chief librarians, as the so-called routine-work. To attain the highest *standard*, meetings, discussions, consultations should be arranged and to stimulate research, prizes should be offered every year. It is very important to arrange *publishing* facilities. The establishment of a separate publishing house for library literature and bibliographies has also been envisaged by the plan.